

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра публічного управління та адміністрування

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему:

**«ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО У СФЕРІ
РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ»**

Студентки 2 курсу, 5мз групи,
спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування»
спеціалізації «Публічне
управління та адміністрування»

(підпис студента)

Кулик
Ганни
Олександрівни

Науковий керівник
канд. екон. наук,
доцент

(підпис керівника)

Головня
Юлія
Ігорівна

Гарант освітньої програми
канд. екон. наук,
доцент

(підпис гаранта)

Дьяченко
Ольга
Володимирівна

Київ 2021

Київський національний торговельно-економічний університет

Факультет економіки, менеджменту та психології

Кафедра публічного управління та адміністрування

Освітній ступінь: магістр

Спеціальність: публічне управління та адміністрування

Спеціалізація: публічне управління та адміністрування

Затверджую

Зав. кафедри _____

«__» _____ 2021 р.

Завдання

на випускню кваліфікаційну роботу (проект) студентів

Кулик Ганна Олександрівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема випускної кваліфікаційної роботи(проекту):

«Державно-приватне партнерство у сфері регіонального розвитку».

Затверджена наказом ректора «28» грудня 2020 р. № 3940

2. Строк здачі студентом закінченого роботи(проекту) 22.10.2021

3. Цільова установка та вихідні дані до роботи(проекту)

Мета роботи(проекту): є дослідження та розробка можливих напрямків удосконалення державно-приватного партнерства у сфері регіонального розвитку, здійснення аналізу управлінських рішень, механізмів ДПП.

Об'єкт дослідження: процес реалізації державно-приватного партнерства у сфері регіонального розвитку.

Предмет дослідження: теоретичні та практичні засади удосконалення механізмів ДПП у сфері регіонального розвитку.

4. Зміст випускної кваліфікаційної роботи (проекту) (перелік питань за кожним розділом):

Перелік умовних позначень. Вступ. Теоретико-аналітичний огляд підходів, моделей та методів державно-приватного партнерства. Сутність та передумови формування державно-приватного партнерства. Основні форми ДПП та їх характеристика. Сучасні особливості розвитку ДПП у сфері регіонального розвитку. Оцінка ефективності ДПП та проблеми його розвитку в Україні. Моделі ефективних взаємовідносин держави та приватного сектору. Перспективи розвитку державно-приватного партнерства. Напрямки впровадження світового досвіду співпраці державного та приватного секторів для України. Удосконалення моделей партнерства держави та приватного

сектору для розвитку регіонів України. Висновки. Список використаної літератури.

5. Календарний план виконання роботи(проекту)

№ пор.	Назва етапів випускної кваліфікаційної роботи (проекту)	Строк виконання етапів роботи	
		за планом	фактично
1	Визначення напрямку дослідження та затвердження теми випускної кваліфікаційної роботи	до 13.11.2020	до 13.11.2020
2	Затвердження плану та завдання випускної кваліфікаційної роботи	до 20.01.2021	до 20.01.2021
3	Представлення на рецензування науковому керівнику рукопису першого розділу випускної кваліфікаційної роботи	до 16.04.2021	до 16.04.2021
4	Представлення на рецензування науковому керівнику рукопису другого розділу випускної кваліфікаційної роботи	до 14.06.2021	до 14.06.2021
5	Представлення на рецензування науковому керівнику рукопису третього розділу випускної кваліфікаційної роботи	06.09.2021	06.09.2021
6	Представлення закінченої випускної кваліфікаційної роботи на кафедрі	до 22.10.2021	до 22.10.2021
7	Проведення попереднього захисту випускних кваліфікаційних робіт	25.10-05.11.2021	25.10-05.11.2021
8	Зовнішнє рецензування ВКР	08.11-12.11.2021	08.11-12.11.2021
9	Подача роботи завідувачу кафедри	15.11-19.11.2021	15.11-19.11.2021
10	Захист випускної кваліфікаційної роботи	За графіком	За графіком

6. Дата видачі завдання «20» січня 2021 р.

7. Науковий керівник випускної кваліфікаційної роботи (проекту)

Головня Юлія Ігорівна

(прізвище, ініціали, підпис)

8. Керівник проектної групи (гарант освітньої програми) Дьяченко О.В.

9. Завдання прийняв до виконання студента _____

10. Відгук наукового керівника випускної кваліфікаційної роботи (проекту)

Випускна кваліфікаційна робота характеризується актуальністю та своєчасністю, оскільки присвячена питанням державно-приватного партнерства у сфері регіонального розвитку. Робота відповідає затвердженій темі, виконана відповідно до завдання, мету дослідження досягнуто.

У роботі зроблено теоретико-аналітичний огляд підходів, моделей та методів державно-приватного партнерства., проаналізовано сутність та передумови його формування, основні форми ДПП та їх характеристика. Сучасні особливості розвитку ДПП у сфері регіонального розвитку. Оцінка ефективності ДПП та проблеми його розвитку в Україні. Моделі ефективних взаємовідносин держави та приватного сектору. Перспективи розвитку державно-приватного партнерства. Напрямки впровадження світового досвіду

співпраці державного та приватного секторів для України. Удосконалення моделей партнерства держави та приватного сектору для розвитку регіонів України

У процесі дослідження здобувач продемонстрував достатній рівень володіння методологією наукових досліджень, вміння використовувати сучасні методи оброблення інформації.

Випускна кваліфікаційна робота Кулик А. виконана у повному обсязі, відповідає встановленим вимогам та рекомендується до захисту з позитивною оцінкою.

Науковий керівник випускної кваліфікаційної роботи (проекту) _____
(підпис, дата)

Відмітка про попередній захист Дьяченко Ольга Володимирівна _____
(підпис, дата)

11. Висновок про випускну кваліфікаційну роботу (проект):

Випускна кваліфікаційна робота (проект) студентки _____
(прізвище, ініціали)

може бути допущена до захисту екзаменаційній комісії.

Керівник проектної групи (гарант освітньої програми): Дьяченко О.В. _____
(підпис)

Завідувач кафедри: Новікова Н.Л. _____
(підпис)

«19» листопада 2021 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	10
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ПІДХОДІВ, МОДЕЛЕЙ ТА МЕТОДІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА	14
1.1. Сутність та передумови формування ДПП з урахуванням зарубіжного досвіду	14
1.2. Основні форми ДПП та їх характеристика	20
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДПП У СФЕРІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ.....	25
2.1. Оцінка ефективності ДПП та проблеми його розвитку в Україні	25
2.2. Моделі ефективних взаємовідносин держави та приватного сектору	31
РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО- ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА	37
3.1. Напрямки впровадження світового досвіду співпраці державного та приватного секторів для України	37
3.2. Удосконалення моделей партнерства держави та приватного сектору для розвитку регіонів України	42
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	63

ВСТУП

Довгостроковий прогноз соціально-економічного розвитку України спирається на посилення інвестиційної спрямованості економічного зростання і тотальної економічної модернізації. Економічна модернізація вимагає інвестування у переозброєння основних галузей промисловості, створення сучасних виробництв, випереджального розвитку інфраструктури. Саме у виробничій сфері для більшості регіонів України зосереджена значна частина економічного потенціалу. [21, 43, 62]

Розвинуті держави об'єднання інвестиційної діяльності та заключення державно-приватного партнерства дозволяє моделювати та ефективно управляти розвитком пріоритетних сфер економіки шляхом використання широких можливостей інвестиційних ресурсів держави та приватного бізнесу.

Незважаючи на те, що в Україні з кожним разом все активніше обговорюється в Міністерстві захисту довкілля та природних ресурсів України (Міндовкілля) проблематика державно-приватного партнерства, рівень розвитку такого партнерства не досить розвинутий. Навіть навпаки, державно-приватне партнерство в Україні знаходиться на стадії становлення. Ключовою причиною такої ситуації є низький рівень обізнаності щодо можливості форм такого співробітництва та взаємодії, переваги сторін угоди. [33,62]

Сьогодні перед Міндовкіллям виникає важливе та надзвичайно актуальне завдання, яке полягає у активному розповсюдженні різноманітних методів поширення інформації щодо ДПП, його основних інструментів, стандартів, нормативно-правових документів, успішного вітчизняного досвіду та ін.

Не варто забувати про важливість володіти повною та детальною інформацією, щодо реального сучасного стану ситуації ДПП в Україні як основною базою для визначення можливих проблем та можливих методів їх запобігання, активізації в умовах розвитку інвестиційної, інноваційної діяльності.

Державно-приватне партнерство слід вважати одним з найважливіших інструментів економічної політики держави, яка забезпечує можливість залучення матеріальних та нематеріальних активів бізнес структур до реалізації державою своїх основних функцій та вирішення значимих для соціуму проблем на взаємовигідних умовах. [2]

Реалізація та використання іноземного досвіду функціонування державно-приватного партнерства (ДПП) здійснюється не тільки у економічно розвинених країнах, але й у країнах, що тільки розвиваються, охоплюючи не тільки економіку, але й у ряді інших галузей.

Практика розвинутих держав свідчить, що ефективність такого співробітництва перебуває у прямій залежності від рівня соціально-економічного розвитку держави та від характеру політичних процесів. При цьому державно-приватне партнерство в кожній конкретній ситуації виступає як механізм вирішення стратегічних та тактичних завдань, задоволення певних інтересів обох сторін, а також як форма взаємодії з бізнесом.

Об'єктом ДПП являються інтереси та унікальні можливості держави та приватного бізнесу у широкому спектрі розвитку держави та її діяльності.

Предметом ДПП є економічні відносини, які виникають між компанією/підприємством та владними структурами у ході взаємної діяльності, участі у вирішенні важливих проблем, задоволення потреб суспільства на довгостроковий період. [2,29,46]

Для партнерства держави та компаній необхідно пройти досить складний шлях отримання та удосконалення економічної, правової кваліфікації численних форм партнерства. При цьому важливо вчасно оцінити роль держави не тільки як головного регулятора, але й як представника, захисника інтересів та потреб.

На сьогоднішній день ДПП стає ефективним інструментом для стимулювання зростання економіки в умовах глобалізації.

Метою роботи є дослідження та розробка можливих напрямків удосконалення державно-приватного партнерства у сфері регіонального розвитку, здійснення аналізу управлінських рішень, механізмів ДПП.

Об'єктом дослідження є процес реалізації державно-приватного партнерства у сфері регіонального розвитку.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні засади удосконалення механізмів ДПП у сфері регіонального розвитку.

В ході досліджень було поставлено наступні завдання:

- Дослідити та проаналізувати основні засади ДПП;
- Провести аналіз діючих механізмів ДПП;
- Визначити шляхи та можливості удосконалення ДПП;
- Обґрунтувати ефективність запропонованих проектних рішень.

Для дослідження було обрано системний підхід із застосуванням порівняльного аналізу, узагальнення, системний аналіз, статистичний аналіз.

Інформаційною основою для досліджень стала інформація про діяльність Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, наукові праці українських та зарубіжних авторів, інформація державних органів, звітно-статистичні дані.

Апробація результатів дослідження. За результатами дослідження була опублікована наукова стаття «Механізм формування державно-приватного партнерства в регіоні» // Публічне управління та адміністрування в умовах суспільних трансформацій : зб. наук.ст. студ. / відп. ред. Н.Л. Новікова. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. – 132-135 с.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ПІДХОДІВ, МОДЕЛЕЙ ТА МЕТОДІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

1.1. Сутність та передумови формування державно-приватного партнерства

Останніми роками спостерігається загострення кризової ситуації, що призвело до виникнення в Україні ряду соціальних, економічних проблем в суспільстві, наприклад, незадовільний стан національної інфраструктури, будівельної галузі, розвитку об'єктів регіонального та державного значення, різноманітних галузей промисловості, а також ряду інших не менш важливих проблем. В зв'язку із ситуацією, яка склалася, українська економіка суттєво відстає від економік світових держав.

Україна має значний економічний потенціал, що пов'язане із наявністю ряду факторів з якими виникає проблема недофінансування. Кошти, виділені державою, покривають лише частину витрат та потреб. В зв'язку з чим виникає необхідність пошуку нових способів та джерел інвестування. Одним з таких способів є використання механізму ДПП, який зарекомендував себе досить ефективно в інших країнах, при цьому тільки починає розвиватись. [7,16]

Саме поняття ДПП не нове, але з часом широта його використання стає все більшою. Сутність ДПП в різних інформаційних та наукових джерелах має досить неоднозначне трактування.

Перед тим, як дослідити визначення державно-приватного партнерства необхідно розглянути саме «партнерство».

Партнерство (від франц.) – організація співпраці, за якою дві або більше сторін домовляються про спільні дії з ціллю досягнення певної спільної мети.

Партнерство - узгоджені, злагоджені дії учасників спільної справи
[7,14]

Таблиця 1.1.

Передумови формування державно-приватного партнерства

Передумовами виникнення ДПП	Приватизація державних активів. Приватизація державних активів є одним з основних напрямків ліберизації економіки. В даному випадку ДПП покликане відігравати основну роль
	Нестача державних фінансових ресурсів для модернізації, обслуговування та розвитку інфраструктури державної власності. Залучення випадку в таких ситуаціях є найбільш дієвим механізмом для вирішення складних інфраструктурних проблем
	Необхідність поєднати мобільність бізнесу та його здатність до нововведень із проведенням ряду інституційних заходів уряду. В свою чергу уряд може полегшувати процес реалізації проектів шляхом проведення низки інституційних заходів, а також за рахунок фінансово економічних важелів, наприклад, субсидій, гарантії та ряд інших видів фінансової підтримки

Джерело: складено автором на основі [18]

Ряд вище згаданих передумов стали серйозним поштовхом для формування ефективного ДПП Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України як одного з найважливіших механізмів реалізації проектів для розвитку інфраструктури, які вимагають задіяння значного розміру фінансування та контролю за виконанням всіх умов договору як з боку держави, так і з боки бізнесу.

Незважаючи на досить тривалу історію формування та реалізацію проектів ДПП, теоретичне обґрунтування є недостатнім та потребує вдосконалення.

Розглянемо основні теорії та концепції формування ДПП (рис.1.1).

Теорія соціальної організації виходить з поєднання сутності соціальних організацій та в основі її лежить вивчення генезису, історії та спільних особливостей. Відповідно до даної теорії, роль держави полягає не в тому, щоб усувати або залагоджувати конфлікти, встановлювати

недосяжні цілі, налаштовувати суспільство на примарне перспективне майбутнє, а в тому, щоб забезпечити стабільний розвиток суспільства шляхом використання розумної соціальної політики, виявлення соціальних потреб населення та вживання відповідних заходів.

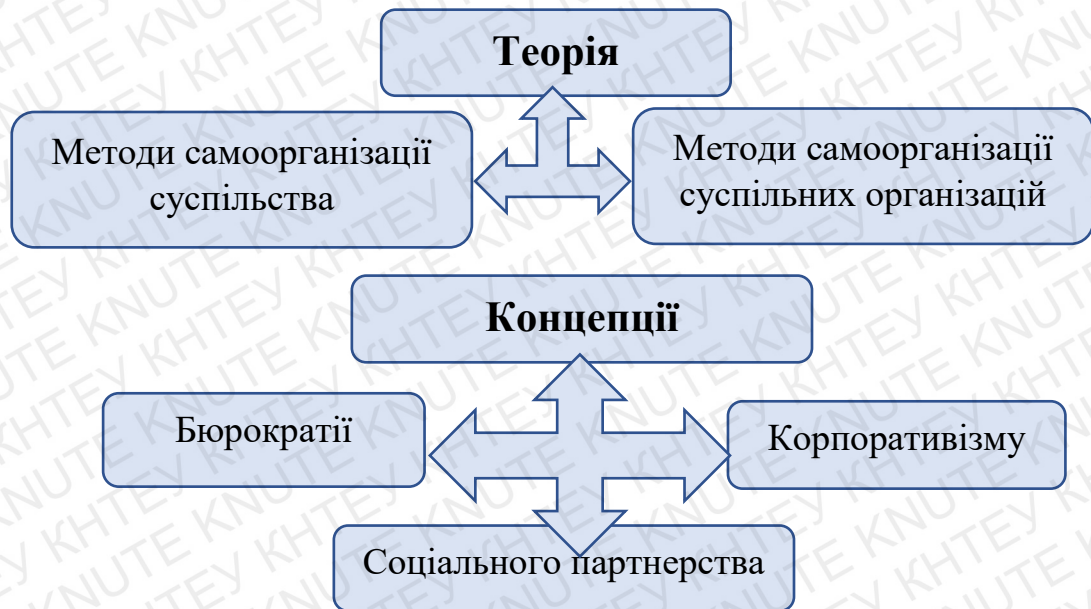

Рис.1.1. Сучасні теорії та концепції ДПП [20,22]

Одним з основних та безпосередніх учасників ДПП є публічний сектор, який лежить в основі концепції бюрократії. Сучасна концепція бюрократизації являється однією з найскладніших у сучасному політико-управлінському середовищі. Через ряд ускладнень в існуючих системах управління сфер суспільного життя відбувається зростання бюрократичного апарату. [20]

Історично в суспільстві функціонує два типи бюрократії [22]:

- Традиційна державна бюрократія, яка зародилась в епоху феодалізму, та яку пов'язують з природною моделлю організації. Саме цьому типу бюрократії приписують всі негативні якості;
- Нова або веберівська бюрократія використовується на рівні підприємств, працює на раціональних принципах та не має негативних рис.

Сучасні соціологи та політологи пов'язують виникнення сучасних бюрократичних форм з необхідністю розподілу праці в різноманітних

організаціях, які управляються бюрократично-ієрархічним методом.

Концепція врядування акцентує увагу на системі цінностей, політичних інститутів. Завдяки посередництву суспільство може управляти своєю економікою, соціальними та політичними справами, процесами міжсекторної взаємодії.

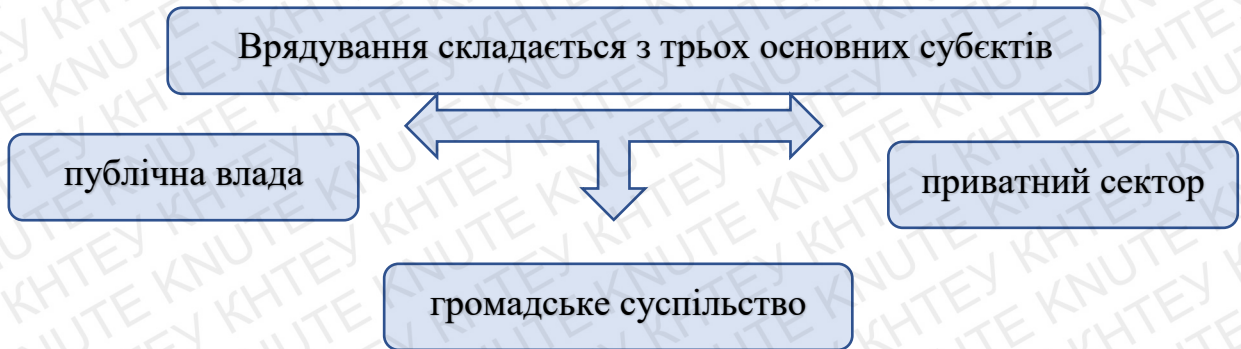

Рис.1.2. Суб'єкти врядування [22,24,35]

Основною місією врядування є забезпечення розвитку, максимально орієнтованого на задоволення потреб громадян, шляхом співпраці між секторами. [22,24,35]

Рис.1.3. Співробітництво відповідно до даної концепції базується на трьох основних передумовах [1]

Державноприватне партнерство в галузі охорони навколишнього

природного середовища реалізується у відповідних функціональних площинах (табл. 1.2)

Таблиця 1.2.

Функціональні площини ДПП в галузі екології

• нормативно-законодавче і правове - охоплює всю сукупність законів та нормативно-правових документів, на основі яких виникає легітимне міжсекторне партнерство;
• ресурсне - охоплює всю сукупність матеріальних і нематеріальних ресурсів учасників міжсекторного партнерства;
• фінансово-економічне - включає грошові кошти і майно організацій учасників, способи їх обліку, переміщення, витрати, а також різні фіскальні і фінансові інструменти, які застосовуються під час реалізації міжсекторного партнерства;
• поле процедур, організаційних структур і механізмів - містить опис процедур і механізмів міжсекторного партнерства, а також різних організаційних структур;
• інформаційне поле - система збору, обробки, представлення інформації, необхідної для реалізації міжсекторного партнерства, а також властивості, якою така інформація і доступ до неї повинні відповідати.
• співробітництво (конструктивне співробітництво держави, суб'єктів підприємницької діяльності і громадських інститутів в економічній, політичній, соціальній, гуманітарній та інших сферах суспільної діяльності для реалізації суспільно значимих проектів на засадах пріоритетності інтересів держави, її політичної підтримки, консолідації ресурсів сторін, ефективного розподілу ризиків між ними, рівноправності і прозорості відносин для забезпечення поступального розвитку суспільства).
• альянс (інституційний та організаційний альянс між державою і бізнесом з метою реалізації національних і міжнародних, масштабних і локальних, але завжди суспільно значущих проектів в широкому спектрі діяльності: від розвитку стратегічно важливих галузей промисловості та науково дослідницьких конструкторських робіт до забезпечення суспільних послуг).
• форма (форма здійснення компромісу інтересів між учасниками, що виражається в залученні інвестицій у реальний сектор економіки, економічному розвитку регіонів та полегшенні виходу економічних агентів на ринки капіталів).
• контрактні чи юридичні відносини (будь-які контрактні чи юридичні відносини між державними і приватними структурами з метою покращення і розширення інфраструктурних послуг, виключаючи контракти щодо державного замовлення).
• суспільний інститут (суспільний інститут, що включає в себе сукупність формальних і неформальних правил, у рамках яких з метою задоволення потреб суспільства здійснюється спільна діяльність державних органів влади і приватного сектора на основі набору альтернатив поведінки).

Джерело: узагальнено автором на основі [65]

Основними принципами формування ДПП є: прозорість (надання повної та достовірної інформації усім зацікавленим); рівність умов для всіх учасників для залучення до партнерства; звітність (кожен з партнерів несе відповідальність перед громадськістю та один одним); законність (створення партнерства на підставі діючих нормативно-правових актів);

ясність та передбачуваність (договір повинен забезпечувати можливість виконання умов партнерства без суттєвих змін); гнучкість (забезпечення можливості своєчасного реагування на зміни та запобіганню негативних наслідків цих змін); економічна та фінансова стабільність; рівність та соціальне залучення; забезпечення доступу до послуг різних прошарків населення та соціуму до планування.

Зазначених принципів дотримуються в економічно розвинутих країнах при реалізації ДПП, що дозволяє організувати ефективну співпрацю та контроль за виконанням громадськості.

1.2. Основні форми державно-приватного-партнерства та їх характеристика

Серед європейських країн важко виділити конкретну закономірність формування та розвитку моделі державно-приватного партнерства. Країни, які досягли значного рівня розвитку в цій сфері вважають Великобританію, Францію та Німеччину.

Першою серед європейських країн хто сформував власну модель ДПП була Велика Британія. У 1992 році була заснована «Приватна фінансова ініціатива» (PFI) – британська форма державно-приватного партнерства, суть якої полягала в залученні приватних інвестицій для будівництва великих державних об'єктів, коли фактично приватний бізнес сам здійснював будівництво державного об'єкту за рахунок власних коштів. Компенсація витрат приватного інвестора здійснюється згодом або за рахунок доходів від експлуатації, або за рахунок платежів з бюджету. [32]

Для приватної фінансової ініціативи частіше всього інвестор залучається до подальшої експлуатації об'єкта та організації діяльності даного об'єкта. Об'єкти інфраструктури (включаючи автомобільні і залізні дороги), школи, лікарні, будинки престарілих і навіть в'язниці можна

вважати об'єктами приватної фінансової ініціативи. Великобританія є лідером у Європі за кількістю та вартістю проектів державно-приватного партнерства. За даними уряду, такі проекти забезпечують 17% економії для бюджету Великобританії.

Процес співробітництва приватного сектора та держави у Великій Британії у рамках ініціативи приватного фінансування можна умовно відобразити наступним чином (рис.1.4).

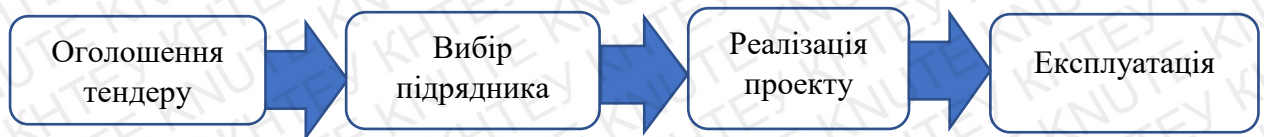

Рис.1.4. Процес співробітництва держави та приватного сектора у Великій Британії в сфері екології [32]

Урядом Британії було створено новий підхід до розвитку ДПП після того, як вченими у 2011 році було детально вивчена проблема реалізації державно-приватного партнерства під назвою Приватне Фінансування – 2. Він мав залучити кошти у фінансування інфраструктурних об'єктів таких, як школи, дороги, лікарні, очисні споруди та ін.

Країна, яка активно впроваджує практику державно-приватного партнерства є Франція. Вона володіє міцними традиціями ДПП, що включають в себе діяльність «Співтовариств змішаної економіки» (SEM) і надання концесій. Перше будівництво каналу за концесійним принципом у Франції датується 1552 роком. Законодавчі основи SEM сягають 1966 і 1983 років. Характерною особливістю SEM є те, що державний сектор і місцева влада згідно із законодавством повинні мати велику частку у складі активів SEM і таким чином грати превалюючу роль в управлінні ними. [32]

Особливість французької моделі для вибору приватних партнерів – на проектування, на будівництво, на утримання об'єкта (або управління) - є те, що проводиться один тендер на увесь цикл робіт або послуг, що значно спрощує процедури державного адміністрування і контролю та дозволяє

реалізовувати масштабні проекти. В свою чергу англо-американська модель проводить три тендера для вибору партнера.

Найбільша кількість моделей державно-приватного партнерства серед європейських країн у Німеччині (рис. 1.5.)

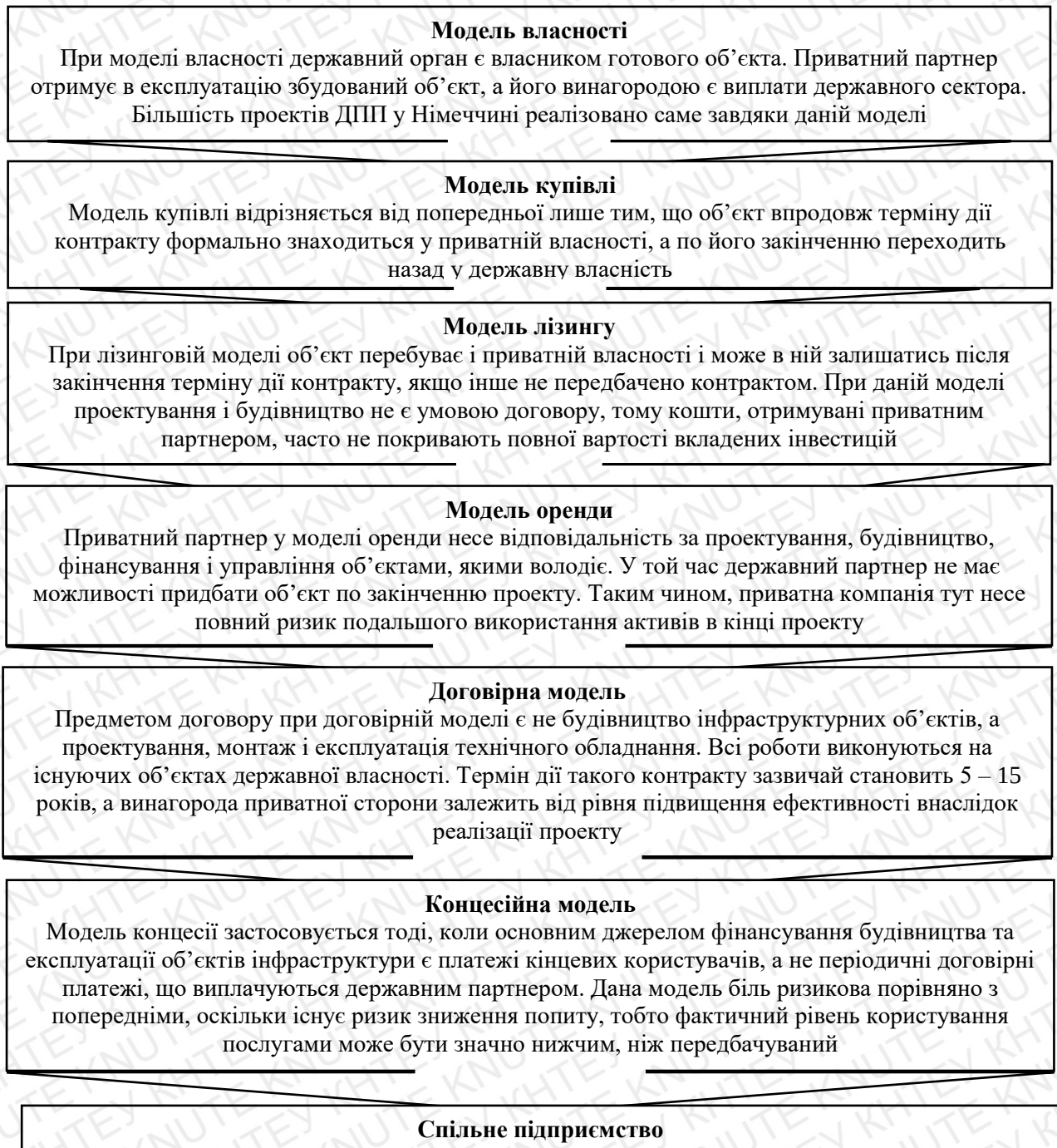

Рис.1.5. Моделі державно-приватного партнерства Німеччини

Джерело: складено автором на основі [32]

Останні дві моделі частіше всього використовуються в комбінації з одною із попередніх моделей. Практика ДПП в Сполучених Штатах Америки має багату історію. Перші формати співпраці держави та бізнесу виникли багато років тому в період становлення американської державності. Зараз у них успішно функціонує більше тисячі прикладів ДПП між діловим співтовариством та федеральними і муніципальними органами влади.

Сферами співробітництва, яка є найбільш розповсюдженою є економічне використання водних ресурсів, модернізація інфраструктури, утилізація побутових відходів, розвиток транспортної системи тощо. За даними Національної ради з державно-приватного партнерства (National Council for Public-Private Partnership), в США з 65 середньостатистичних муніципальних сервісних служб – 23 функціонують у форматі ДПП. [32]

Класифікація форм державно-приватного партнерства США наведена у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3.

Класифікація форм державно-приватного партнерства

1	Партнерства, створені з метою якнайшвидшої реалізації пріоритетних інфраструктурних проєктів, і тому сформовані згідно з процедурою пакетного тендеру.
2	Партнерства, сформовані для залучення управлінської експертизи приватного партнера для реалізації великих і складних програм.
3	Партнерства, пріоритетною метою яких є залучення нових технологій, розроблених у приватному секторі.
4	Партнерства, які мають мету залучити різноманітні фінансові ресурси, доступні для бізнесу.
5	Партнерства, які дозволяють і заохочують розвиток створеної інфраструктури приватним партнером, його власність на споруджений об'єкт і, відповідно, управління ним та іншим капіталом.

Джерело: [32]

Моделі ДПП певні особливості мають у кожній країні. Використання їх залежить конкретно від сфери реалізації проєкту. А сама реалізація будь-якого проєкту, безпосередньо спрямована на покращення суспільного благополуччя, завдяки співпраці між державою та бізнесом.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДПП У СФЕРІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

2.1. Оцінка ефективності ДПП та проблеми його розвитку в Україні

Щодо формування ефективного механізму ДПП стало досить важливим для багатьох країн. Зважаючи на реалізацію інфраструктурних проектів у таких країнах як Великобританія, Франція, Німеччина та Сполучені Штати Америки, функціонування ДПП може стати двигуном для покращення взаємовідносин державного та приватного секторів у країнах, які на даний момент розвиваються.

Розробка законодавства у сфері державно-приватного партнерства являється запорукою ефективної співпраці між державним та приватними секторами. Наявність інституцій, які повністю займалися б проектами ДПП та розробка власної моделі державно-приватного партнерства з врахуванням особливостей конкретної країни. [32]

В умовах екологічних загроз і виснаження екосистем важливим стратегічним рішенням є формування механізмів ППП. Дуже важливо зконцентрувати зусилля суспільства та основних стейк-холдерів (Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України) по розбудові і розвитку екологічної інфраструктури та досягнути балансу природокористування. [48]

У вирішенні державою проблем у сферах виробництва суспільних благ і надання публічних послуг, виробництва природно-монопольних галузей, а й у сфері забезпечення природно-техногенної та екологічної безпеки ППП дозволяє широко використовувати можливості приватного капіталу різноманітність форм. Для вирішення суперечностей між обмеженими можливостями державного бюджету та потребою у вкладанні

капіталу для забезпечення відтворення та розвитку об'єктів стратегічної і соціальної значущості цих сфер використовує ППП і тому держава не може відмовитись від своєї присутності. [48]

Таблиця 2.1.

Структурні елементи ефекту від державно-приватного партнерства

Ефект	Структурні елементи
економічний	• Зростання надійності державних інвестицій та підвищення ймовірності одержання очікуваного економічного результату; • Поліпшення інвестиційного клімату; • Підвищення якості надання послуг; • Ефективність використання державних коштів за рахунок зменшення собівартості проекту; • Скорочення рівня ризиків при здійсненні господарської діяльності; • Доступ до інноваційних та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій; • Деретуляція завдяки зменшенню кількості проектів, що реалізовувалися під контролем державних органів; • Оптимальний розподіл повноважень щодо контролю над спільною реалізацією проекту; • Розширення можливостей одержання пільгових кредитів під державні гарантії від міжнародних фінансових установ.
соціальний	• Активізація розвитку підприємницької ініціативи та підвищення корпоративної соціальної відповідальності; • Сприяння інтеграції «держава-громадянське суспільство бізнес» (розвиток відповідного інституціонального середовища); • Підвищення якості соціально значущих послуг; • Підвищення якості життя населення за рахунок розвитку територій та формування (реконструкція) об'єктів інфраструктури, створення та збереження робочих місць.
екологічний	• Мінімізація впливу на навколишнє природне середовище за рахунок впровадження новітніх технологій у сфері економіки природокористування; • Енергозбереження та енергоефективність; • Утилізація та поводження з промисловими та побутовими відходами; • Зниження екологічного навантаження на території та підвищення рівня екологічної безпеки на основі впровадження екологічно чистих інноваційних технологій Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України.

Джерело: адаптовано автором на основі [54]

Співробітництво між державним і приватним секторами у сфері екологічної безпеки є особливою формою ППП. Вона створюється з метою покращення управління кризовими ситуаціями шляхом спільних координацій та співпраці між приватними і державними партнерами. Для полегшення кризової ситуації в межах вказаної моделі ППП комерційний ланцюг постачання товарів і послуг доповнює ланцюг постачання громадських послуг. Метою публічно-приватного партнерства є не максимізація спільного прибутку, а мінімізація вартості витрат шляхом розгляду бюджетного обмеження держави й обмеження участі приватних підприємств. Поліпшення процесу управління кризою є основною задачею у даних умовах.

Співпраця держави та приватного власника в екологічному напрямі направлено на реалізацію проектів щодо впровадження "зелених" технологій, пом'якшення наслідків екологічних змін, розвиток рекреаційної сфери. В майбутньому ДПП матимуть змогу продовжити діяльність по формуванню дієвих відносин між органами державної влади та місцевого самоврядування, суб'єктами підприємницької діяльності та неприбутковими приватними організаціями для виконання державних функцій. У сфері безпеки підвищує стійкість критичних інфраструктур, посилює ступінь взаємної довіри державних та приватних суб'єктів та покращує індикатори безпеки в державі поєднання можливостей партнерів в управлінні проектами [21,54].

За даними місцевих та центральних органів виконавчої влади в Україні станом на 01.01.2021 на умовах ДПП укладено 192 договори, з яких реалізується 39 договорів (29 – концесійних договорів, 6 - договорів про спільну діяльність, 4 - інші договори), 153 договорів не реалізується (118 – не виконується, 35 - розірвані / закінчився термін дії).

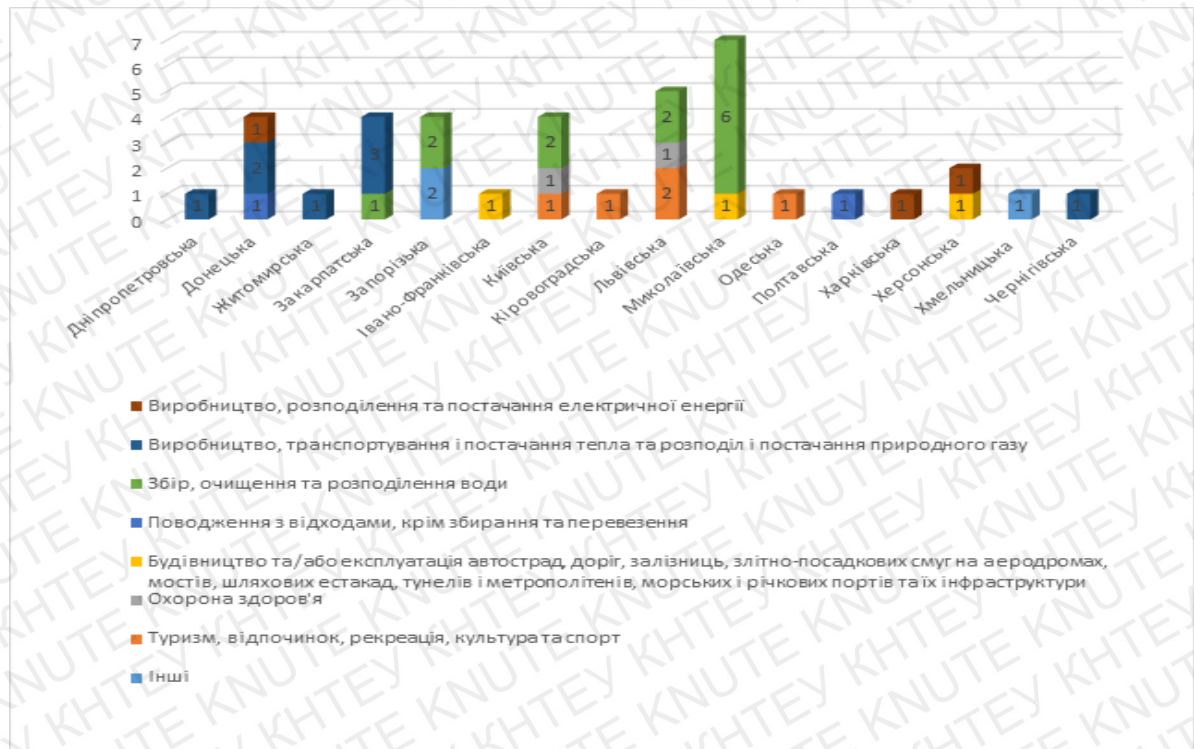

Рис. 2.1. Дані щодо заключення ДПП станом на 01.01.2021

Джерело: [51].

За даними Міністерства економіки України, наданими центральними та місцевими органами виконавчої влади щодо результатів здійснення ДПП, станом на 01.01.2019 рік укладено 189 договорів, з яких реалізується тільки 58, а не реалізується – 131 (з усієї кількості щодо 4 договорів завершився термін дії, 14 – розірвано, 113 – не виконується) [13]. Проекти реалізують у таких законодавчо встановлених сферах господарської діяльності:

- збір, очищення та розподілення води (25 договорів, що становлять 43,1 % від загальної кількості);
- виробництво, транспортування природного газу (12 договорів, що становлять 20,7 %);
- інфраструктура (7 договорів, що становлять 12,1 %);
- виробництво, розподілення та постачання електричної енергії (3 договори, що становлять 5,2 %);
- управління нерухомістю (2 договори, що становлять 3,4 %);
- оброблення відходів (1 договір, що становить 1,7 %);

- пошук, розвідування родовищ корисних копалин та їх видобування (1 договір, що становить 1,7 %);
- охорона здоров'я (1 договір, що становить 1,7 %);
- туризм (1 договір, що становить 1,7 %);
- інші (5 договорів, що становлять 8,6 % від загальної кількості).

Аналіз даних свідчить про те, що основними сферами застосування ДПП в Україні є проекти у сферах надання житлово-комунальних послуг – збір, очищення та розподілення води, виробництво/транспортування природного газу, електроенергія та інфраструктура. Стосовно укладених договорів ДПП, які б були дотичними до сталого природокористування, то їх у переліку не виявлено. Серед реалізованих договорів найпоширенішими формами ДПП є концесія (42 договори, що становлять 72 % від загальної кількості), договори про спільну діяльність (15 договорів – 26 %) та один загальний договір державно-приватного партнерства. Це підтверджує, що в чинному законодавстві України стосовно ДПП передбачено лише договірний механізм реалізації форм партнерства, а його норми не поширюються на господарську практику у сферах земле-, лісо- та водокористування, а саме щодо забезпечення сталого розвитку природокористування. Так, відповідно до Закону України «Про концесії» від 16 липня 1999 р. № 997-XIV, договір концесії (концесійний договір) – договір, відповідно до якого уповноважений орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування (концесіодавець) надає на платній та строковій основі суб'єкту підприємницької діяльності (концесіонеру) право створити (побудувати) об'єкт концесії чи суттєво його поліпшити та (або) його управління (експлуатацію) з метою задоволення громадських потреб. [65].

Для розробки ефективної боротьби з сучасними загрозами безпеки необхідна участь і спільні дії всіх учасників – уряду, приватного сектору та громадян. Державний і приватний сектори спільно працюють над

підготовкою оцінки ризиків, державний сектор розповсюджує передову практику для подальших дій. Приватний сектор може допомогти державному за допомогою створення експертних напрацювань для ефективного розподілу ресурсів. У світовій практиці існує така класифікація типів публічно-приватного партнерства. Існують публічно-приватні партнерства, в яких співробітництво між державним і приватним сектором базуються винятково на контрактних зв'язках, або публічно-приватні партнерства з інституційною природою, що передбачає співпрацю між державним і приватним секторами в межах певного володіння. [31].

У сфері підвищення рівня природно-техногенної та екологічної безпеки можуть використовуватися такі форми ДПП [38]:

- за метою створення партнерства, сформовані для залучення управлінської експертизи приватного партнера для реалізації великих і складних програм;
- партнерства, пріоритетною метою яких є залучення нових технологій, розроблених у приватному секторі;
- партнерства, які мають мету залучити різноманітні фінансові ресурси, доступні для бізнесу.

За даними Національного управління аудиту, лише дві третини підрядників погоджувались з органом державної влади стосовно правильності та ефективності розподілу ризиків. 79 % представників влади впевнені в тому, що система розподілу ризиків задовільна для обох сторін, проте дану думку розділяють лише 53 % представників приватного сектору. [4]

У виконанні ДПП Великобританія та є передовою країною яка досягла великих успіхів за кількістю і за вартістю проектів.

Перш за все, успішність виконання проектів залежить від ефективного управління ризиками. Якщо сторони не можуть ефективно організувати ризик-менеджмент, то існує ймовірність значних фінансових втрат, що в

подальшому призведе до анулювання проекту. До зростання фінансових ризиків призводить і те, що в структурі фінансування збільшується частка власного капіталу, який є високовартісним, і у випадку не окупності власного капіталу проект не вважатиметься доцільним. [5]

2.2. Моделі ефективних взаємовідносин держави та приватного сектору

Публічно-приватне партнерство в Україні не має прямого нормативно-правового трактування. Найбільш синонімічним до нього є державно-приватне партнерство, яке відповідно до статті 1 Закону України «Про державне приватне партнерство» являє собою співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних і комунальних підприємств, або фізичними особами-підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору. [28]

Аналіз статті 4 Закону України «Про державне приватне партнерство» свідчить, що серед сфер застосування механізму публічно-приватного партнерства немає екологічної безпеки у буквальному розумінні, але є сфери, до яких застосовуються норми закону і котрі мають безпосереднє відношення до неї, а саме:

- виробництво, транспортування і постачання тепла та розподіл і постачання природного газу;
- будівництво та/або експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури;
- машинобудування;
- збір, очищення та розподілення води; забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних систем;
- поводження з відходами, крім збирання та перевезення;
- виробництво, розподілення та постачання електричної енергії;

- виробництво і впровадження енергозберігаючих технологій, будівництво та капітальний ремонт житлових будинків, повністю чи частково зруйнованих унаслідок бойових дій на території проведення антитерористичної операції. [28]

З цього випливає, що дані сфери на пряму впливають на стан екологічної безпеки території, на базі чого і було виконаного дослідження. Основою ДПП є проект, реалізація якого становить предмет підписання договору (рис.2.1).

Рис. 2.1. Алгоритм реалізації проекту публічно-приватного партнерства у сфері екологічної безпеки [28]

Даний алгоритм передбачає однакове застосування проекту незважаючи на особливості договору, обраного сторонами. Воно може мати різні форми прояву, зокрема концесія, управління майном, екологічний лізинг, депозитарно-компенсаційна форма природокористування, контракт на управління майном (аутсорсинг) та інші. [28]

Вже протязі двадцяти років ДПП активно застосовують у розвинених країнах світу для вирішення актуальних соціально-економічних проблем суспільства. В Україні з'явився підвищений інтерес протягом останніх років до ДПП як механізму залучення приватного інвестиційного капіталу, знань та досвіду для забезпечення послугами, які надаються державними та місцевими органами влади, та утримання та будівництва об'єктів інфраструктури.

За даними Міністерства економіки України на засадах ДПП реалізується 243 проекти (210 договорів концесії та 33 договори про спільну діяльність). Зазначені проекти реалізуються в наступних сферах господарської діяльності:

- оброблення відходів (116 проектів, що становлять 47,7% від укладених угод);
- збір, очищення та розподілення води (79 проектів, що становлять 32,5% від укладених угод);
- будівництво та/або експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури (17 проектів, що становлять 7% від укладених угод);
- виробництво, транспортування і постачання тепла (7 проекти, що становлять 3% від укладених угод);
- виробництво, розподілення та постачання електричної енергії (5 проектів, що становлять 2,1% від укладених угод);

- пошук, розвідка родовищ корисних копалин та їх видобування (3 проекти, що становлять 1,2% від укладених угод)
- управління нерухомістю (2 проекти, що становлять 0,8% від укладених угод);
- туризм, відпочинок, рекреація, культура та спорт (1 проектів, що становлять 0,4% від укладених угод);
- забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних систем (1 проект, що становить 0,4% від укладених угод);
- інші (12 проектів, що становлять 4,9% від укладених угод). [32,51]

На сьогоднішній день в Україні активно впроваджується ДПП як нова форма співпраці держави та бізнесу. Але, незважаючи на велику кількість проектів існує ряд бар'єрів, які перешкоджають ефективному формуванню та реалізації механізму ДПП.

Взаємодія державного та приватного секторів дуже гальмується через відсутність необхідної законодавчої бази, непослідовність та безвідповідальність українських чиновників за прийняті ними рішення, недостатній рівень фінансового стимулювання приватного партнера для участі у спільних з державою проектах. Розглянемо основні проблеми розвитку ДПП в Україні на рис.2.2

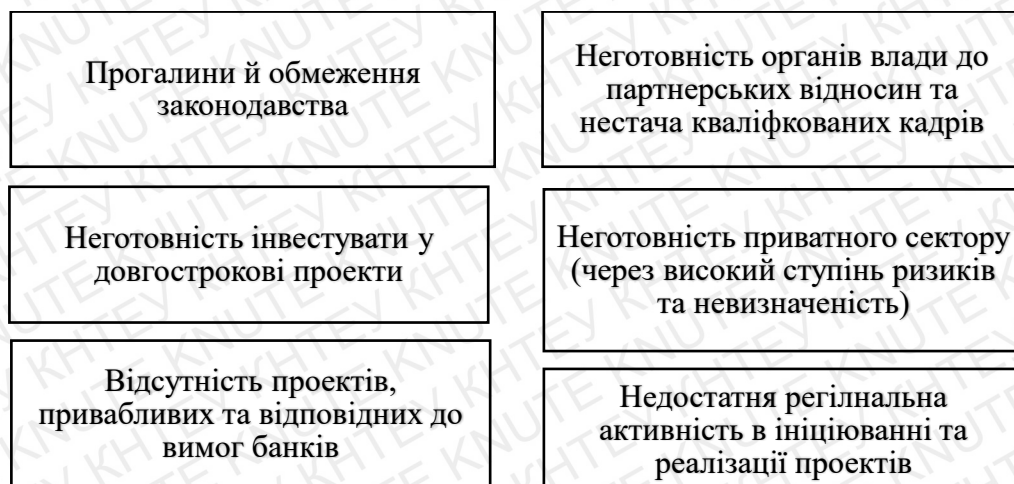

Рис.2.2. Основні проблеми розвитку ДПП в Україні [6]

Нормативно-правова база регулювання ДПП в Україні дуже складна, багаторівнева та бюрократизована. В умовах високого рівня корупції така нормативно-правова база створює ризики для ефективного використання державно-приватного партнерства для активізації інвестиційної діяльності.

Згідно до необхідних процедур та методик, які передбачені у нормативних актах, ще на етапі до підписання угоди про ДПП треба пройти ряд складних процедур узгоджень та оформити великі обсяги пояснювальної інформації, отримати значну кількість дозволів. На рівні невеликих населених пунктів може просто не бути відповідних фахівців та коштів на проведення всіх цих робіт. Водночас, якщо цим займатиметься приватний інвестор, то він не отримує від держави необхідних гарантій щодо виконання з її боку зобов'язань. Згідно із затвердженим порядком спочатку необхідно підписати контракт про ДПП та розпочати його реалізацію, а вже потім держава прийматиме рішення про надання фінансової підтримки, що не відповідає базовій сутності ДПП. [6,32,54]

Для стабільного функціонування державно-приватного партнерства необхідно створити сильний державний сектор, який здатний адаптуватися до нової ролі і освоювати нові компетенції. Зокрема, системи ДПП вимагають спеціалістів, які є фахівцями не тільки в створенні партнерств і управлінні мережевими партнерствами, але і володіють навичками ведення переговорів, управління контрактами і аналізу ризиків. Насправді передача права приватному сектору надавати державні послуги передбачає збільшення, а не зменшення, як може здаватися, відповідальності державних органів влади і органів місцевого самоврядування. Загалом, досвід і навички у сфері державно-партнерства партнерства підкреслюють важливість інститутів і знань у сфері ДПП.

Суттєвою перешкодою для залучення довгострокових інвестицій є висока вартість фінансування, низька кредитоспроможність регіонів, відсутність відповідного інструменту для прийняття рішень.

На сьогоднішній день структура управління державно-приватне партнерство не відповідає жодним вимогам світового ринку ДПП. Оскільки система ДПП має ґрунтуватися на основах працюючої системи управління державними інвестиціями, перспективи України у залученні міжнародних інвестицій з глобального ринку ДПП наразі може бути недосяжним. [6]

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

3.1. Напрямки впровадження світового досвіду співпраці державного та приватного секторів для України

Провівши аналіз досвіду реалізації ДПП у економічно розвинутих державах та Україні можна виявити, що українське ДПП на сьогодні не ефективне. Зважаючи на це Україні необхідно запозичити досвід тих країн, які зуміли сформувати ефективне функціонування моделі ДПП.

З огляду на основні проблеми формування державно-приватного партнерства в Україні можна виділити наступні напрямки впровадження світового досвіду співпраці держави та бізнесу:

- законодавство у сфері ДПП;
- інституційна структура забезпечення ДПП;
- розподіл функцій органів з питань ДПП;
- ефективний розподіл ризиків;
- підвищення рівня прозорості імплементації та реалізації проектів;
- надання стимулів для приватного сектору;
- визначення головних умов договору про ДПП;
- підвищення рівня фахівців у сфері ДПП;
- вибір ефективного способу реалізації та фінансування проекту.

Наявність відповідної законодавчої бази є основою належного функціонування ДПП у провідних країнах. В кожній з розглянутих країн наявні закони про державно-приватне партнерство або ДПП регулюється нормами цивільного права. В Україні ж Закон України «Про державно-приватне партнерство» було прийнято тільки у 2010 році. Але, наявність даного закону не є гарантією ефективного формування українського ринку ДПП. Існують й інші

закони, якими регулюється ДПП в Україні. І це в свою чергу призводить часто до того, що одні закони суперечать іншим. І тому ЗУ «Про державно-приватне партнерство» необхідно зробити базовим законодавчим актом у цій сфері, а також при реалізації ДПП віддавати перевагу нормам даного закону.

Так як ЗУ «Про ДПП» має значний ряд недоліків, то першим кроком для України має стати його реформування.

Рис.3.1. Напрямки реформування ЗУ «Про державно-приватне партнерство» [43]

У провідних країнах створені спеціальні регулюючі інституції, які займаються суто вирішенням питань ДПП. В Україні ж не вистачає чітких ролей та обов'язків основних залучених інституцій для організації в системі управління ДПП. Міністерство економіки є провідним органом з розробки політики в сфері ДПП та управління ДПП. В свою чергу, багато завдань, пов'язаних з ДПП,

розділені між різними підрозділами Міністерства, а проведення експертизи для належної оцінки проектів ДПП вимагається у кожного підрозділа.

В Україні створено Центр сприяння розвитку ДПП, який функціонує як невідприємницька організація. Діяльність Центру спрямована на науково-методологічну складову ДПП та створення придатного середовища для виконання проектів державно-приватного партнерства. Нажаль Центр розвитку державно-приватного партнерства в Україні забезпечує лише теоретичні основи ДПП, не відіграючи при цьому активної ролі на практиці.

В Україні варто було б створити відповідний підрозділ Міністерства економіки та наділити його всіма повноваженнями, які зараз виконують Мінекономіки та Міністерство фінансів. Для підвищення ефективності повноважень підрозділу, доречно було б створити відділи, які могли б вирішувати конкретні питання у сфері підготовки, імплементації та реалізації проектів ДПП.

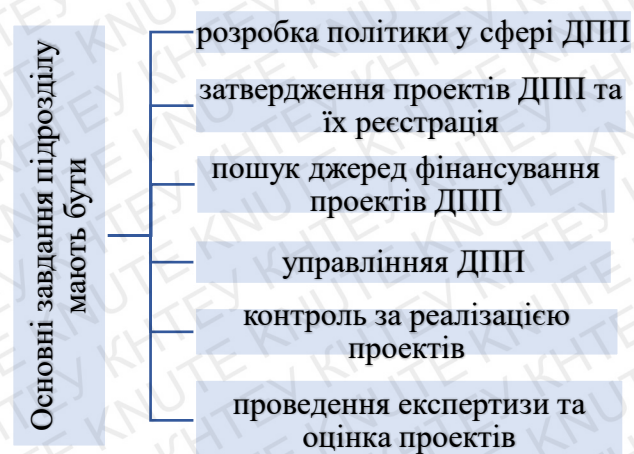

Рис. 3.2. Основні завдання для Міністерства економіки [51]

Нажаль для України характерний високий рівень корумпованості влади та бюрократизації, що недопустимо при реалізації ДПП у провідних Європейських країнах. Для покращення даного стану влади необхідно вести активну боротьбу з корупцією та формувати законодавство таким чином, аби реєстрація проектів ДПП заохочувала приватних підприємців вкладати капітал у спільні з державою проекти. Значним недоліком державного сектору є нестача кваліфікованих фахівців серед державних службовців. Для підвищення кваліфікації даних

фахівців необхідно залучати іноземних радників, які будуть консультувати у вигляді семінарів, тренінгів, симпозіумів як для державних службовців, так і з залученням керівників та працівників приватних структур. Потребу в тих чи інших проектах та зростанню рівня довіри приватного сектору в Україні допоможе визначити тестування ринку і це в свою чергу є важливим завданням органів державної влади при стимулюванні розвитку ДПП.

Зважання на посилення в Україні тенденцій до децентралізації, варто звернути увагу на досвід Сполучених Штатів Америки, де активно функціонують регіональні центри ДПП. Одним із головних бар'єрів ДПП в Україні є недостатня регіональна активність в ініціюванні та реалізації проектів, оптимально створити органи обласного рівня, які в свою чергу будуть займатися б стимулюванням розвитку ДПП та створять сприятливе середовище на місцевому рівні.

Договір між державним та приватним суб'єктом є основою реалізації державно-приватного партнерства. Важливі умови договору ДПП в Україні потребують особливої уваги експертів з оцінки для перевірки їх відповідності.

Нижче наведені чотири умови договору, які необхідні для досягнення результативності функціонування ДПП:

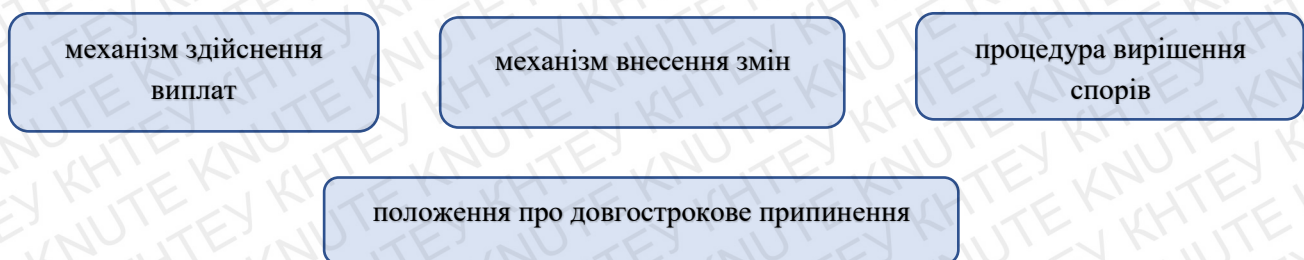

Рис. 3.3. Важливі елементи ефективного договору ДПП [54]

Вибір форми реалізації та фінансування проекту є важливою умовою ефективного виконання проектів. Підходи до відбору проектів в Україні далекі від світових. Експерти Світового банку вважають метод реалізації проекту вторинний, спочатку мають визначатися сама його цінність для суспільства й ефективність, а потім вже з урахуванням можливих фіскальних ризиків — форма реалізації.

В Україні все відбувається з точністю до навпаки — виконавці створюють проекти орієнтуючись на джерела фінансування, аргументуючи не важливість самого проекту, а необхідність його фінансування за рахунок вибраних ними джерел. Це призводить до низької ефективності виконання таких проектів невисока, на відміну від корупційних ризиків. А такі ризики зростають і завдяки правовій неоднозначності у сфері державних інвестицій. В Україні більша частина інвестиційних проектів здійснюється за допомогою концесій, оскільки концесійне законодавство пропонує авторам проектів простіший спосіб їх підготовки і спрощену систему оцінювання.[8]

Приватними компаніями ініційовано понад 20% інвестиційних проектів. У найгіршому випадку держава фінансує проекти з держбюджету, у найкращому — компанія самостійно одержує комерційну позику Уряд забезпечує її державними гарантіями. Зважаючи на це проекти не завжди спрямовані на суспільний інтерес. Тому варто залучати кошти для фінансування від інституційних інвесторів, таких як страхові компанії, пенсійні фонди, інвестиційні компанії. Відбір важливих проектів та їх належна оцінка є головною умовою покращення схеми фінансування проектів ДПП в Україні. В будь-якому іншому випадку, інституційний інвестор не буде вкладати кошти у проект з огляду на його недоцільність.[32]

3.2. Удосконалення моделей партнерства держави та приватного сектору для розвитку регіонів України

Зважаючи на високе зростання популярності ДПП серед європейських країн та курс України на євроінтеграцію, очевидно, що відставання України від лідерів ДПП неприпустимо. Проаналізувавши недоліки вітчизняного механізму формування та реалізації ДПП та можливості запровадження світового досвіду, можна сформувати ефективну модель ДПП для України.

Основними структурними елементами для формування ДПП є: законодавча база; оцінка реалізованого проекту; інституційна структура; фінансування; механізм імплементації проекту; механізм реалізації проекту [9]

Законодавча база є основою формування ДПП та повинна містити положення, які належним чином регулюють процес розробки, імплементації, реалізації та експлуатації об'єкта, створеного на основі механізму ДПП.

Створення даної інституційної структури забезпечення державно-приватного партнерства в Україні надасть змогу запобігти бюрократизації та облегшити процедуру розробки та реалізацію проектів. Для кращого формування та виконання ДПП в Україні необхідно розробити чітку схему процесів розробки, імплементації та реалізації проектів.

Етапами розробки та імплементації проектів ДПП для України є:

1. Визначення проекту або об'єкту.
2. Проведення аналізу ефективності застосування механізмів ДПП.
3. Техніко-економічне обґрунтування.
4. Підготовка пропозиції щодо здійснення ДПП згідно із заздалегідь затвердженою формою.
5. Підготовка та погодження конкурсної документації для визначення приватного партнера.
6. Проведення конкурсу на визначення приватного партнера та підписання з ним угоди. [7]

Для розробки ефективного проекту ДПП необхідний надійний фундамент управління інвестиційними проектами, який включає наступні складові: статистичні дані, попередній відбір, послідовні правила та рекомендації, система оцінки проектів, належний контроль оцінки, надійна та прозора політика, здатність здійснення експлуатації та управління виконанням договорів, оцінка показників після реалізації.

Найважливішим етапом є розробка проекту та від її доцільності, ефективності реалізації.

Розробка проекту включає наступну послідовність кроків:

1. Визначити та описати проблему.
2. Визначити основні цілі проекту, результати та ризики при його реалізації проекту.
3. Розрахувати максимально детально витрати.
4. Детально опрацювати фінансування проекту.
5. Визначення варіантів реалізації для забезпечення оптимального балансу.
6. Визначення порядку управління проектом, його моніторингу та оцінки.

При визначенні проблеми необхідно визначити масштаб, використовуючи наявні статистичні дані. Також, треба впевнитися в тому, що проект відповідає цілям хоча б однієї урядової програми.

На етапі визначення цілей проекту необхідно розглянути подібні проекти з подібними цілями і виявити можливість пристосування даних цілей для цього проекту. Важливо щоб цілі були визначені у такий спосіб, який дасть можливість контролювати хід їх досягнення.

Вибір можливих варіантів виконання проекту необхідно ознайомитись в присутності усіх зацікавлених сторін, адже це надасть змогу досягти однаковості та уникнути суперечок при безпосередній реалізації проекту. Також необхідно з'ясувати наслідки відмови від виконання проекту. Необхідно також провести випробування проекту ринком: провести дослідження ринку для визначення групи учасників, яких цей проект може зацікавити. Але якщо потреби проекту неможливо задовольнити чи немає попиту з боку споживачів, тому раціональним рішенням буде відмовитись від реалізації проекту.

Поміж всіх можливих варіантів варто віддавати перевагу тим, які забезпечать баланс за наступними критеріями: користь, керованість ризиків, наявність можливостей для реалізації.

Важливою складовою є фінансування проекту. Для початку необхідно визначити головне джерело фінансування (центральна або місцева влада, партнер у сфері розвитку, приватний партнер, чи комбінація цих джерел). Невід'ємною

складовою є поточне фінансування проекту. Варто визначити як буде здійснюватися облік витрат на утримання персоналу, обладнання, комунальні послуги, обслуговування, постачання тощо, та наскільки реальні такі витрати за наявного бюджету.

У фінансуванні проекту ДПП більша частка вкладеного капіталу має належати приватному сектору. Спираючись на досвід зарубіжних країн, найбільш ефективним вважається розподіл капіталу зі співвідношенням 75% - приватний сектор, 25% - державний сектор. В Україні необхідно якісно проводити відбір проектів та їх оцінку на відповідність вимогам та потребам суспільства для подальшого залучення приватних та інституційних інвесторів. Фінансові ресурси, які мають забезпечити окупність проекту для приватного сектору – це плата кінцевих споживачів за отримані послуги, а для державного сектору – податки кінцевих споживачів.

Під час реалізації проекту необхідно чітко розділити обов'язки сторін розподілити ризики наступним чином:

- Приватний сектор: розробка, будівництво, фінансування та експлуатація об'єкту договору; ризики, пов'язані з будівництвом, фінансуванням та експлуатацією об'єкта, частково ризики, які пов'язані з розробкою проекту.
- Державний сектор: розробка проекту, контроль усіх сфер реалізації проекту, оцінка реалізованого проекту, спрямування у створенні сприятливих умов для реалізації ДПП; ризики, які пов'язані із зміною законодавства.

Останнім та найвагомішим кроком у реалізації проектів ДПП є розробка плану його виконання та методи оцінки. План виконання проекту передбачає визначення наступних пунктів: загальний план проекту; структуру управління; порядок ухвалення рішень; план закупівель; заходи для моніторингу реалізації проектів; методи виміру ефективності реалізації.

Для оцінки ефективності реалізації використовують наступні методи:

- Оцінка економічної ефективності - базова оцінка;
- Багатокритеріальна оцінка (проміжна);

- Аналіз витрат та вигод (повна оцінка).

Наразі в Україні серед бізнес-структур відбувається ігнорування принципів сталого розвитку, що пояснюється пріоритетністю максимізації економічних показників, невідповідністю українського законодавчо-нормативного поля міжнародним вимогам, відсутністю важелів впливу на діяльність підприємств із боку державних органів [49]. Згідно з Податковим кодексом України, ставка вуглецевого податку становить лише 10 грн. (0,3 євро) за 1 т, тоді як у ЄС нині ринкова ціна за 1 т вуглекислого газу в еквіваленті становить близько 6 євро. Такі цифри стимулюють як українських, так і зарубіжних інвесторів розвивати в регіонах нашої країни важкі виробництва [30].

У підписаній Угоді про асоціацію з Європейським Союзом питання забезпечення стійкого зростання рівня життя населення через упровадження еколого-орієнтованих проектів стає актуальним, що змушує активізуватися громадськість та іноземних партнерів. Тому, виникає необхідність у пошуку дієвих та конкурентних форм солідарного фінансування подібних проектів, основними сферами виконання яких є відновлювальна енергетика, утилізація відходів, очищення води, ефективне водопостачання та ін. Механізми солідарного фінансування проектів передбачає тісну взаємодію підприємницького сектору, державної влади, іноземних партнерів та суспільства.

Система солідарного фінансування являє собою складний взаємопов'язаний набір фінансових операцій і форм соціалізації, пов'язаних із підпорядкуванням економічних процесів інтересам розвитку людини. Як система соціально-економічних відносин вона характеризується єдністю таких постулатів:

- по-перше, це створення відкритих каналів щодо альтернативного надання грошових ресурсів для суб'єктів, які не можуть задовольнити фінансові потреби через традиційні банківські канали;
- подруге, фінансові ресурси виступають каталізатором соціальних зв'язків між суб'єктами взаємовідносин;
- по-третє, відбувається максимальне забезпечення як економічних, так і

соціальних потреб учасників процесу взаємодії [50].

Партисипативний бюджет. Як приклад застосування солідарного фінансування в розрізі реалізації еколого-орієнтованих проектів в Україні на всебічну підтримку заслуговує партисипативний бюджет, або бюджет участі.

Партисипативний бюджет – це частка місцевого бюджету, що використовується безпосередньо громадою міста на реалізацію ініціатив їхніх мешканців на конкурсній основі. Ресурси бюджету участі мають бути спрямовані на вирішення найактуальніших для певної територіальної громади питань. Подібний формат партнерства активізує процес формування активної громади, яка отримала додатковий інструмент впливу на розвиток міста [44].

Процес впровадження бюджетів участі у певній локальній громаді має свої особливості, але розглянемо чотири характерні риси партисипативного бюджету (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Характерні риси партисипативного бюджету			
бюджет участі становить певну частину бюджету міста	проекти мають бути реалізовані на підпорядкованій місцевій громаді території протягом фінансового року	громадяни мають можливість визначення проектів, реалізація яких задовольнить потреби всієї громади, та безпосереднього контролю над витратами бюджету	місцева влада виступає гарантом перед населенням щодо реалізації відібраних проектів у незмінному вигляді і з чітко зазначеною вартістю

Джерело: [19].

В Україні процес впровадження бюджету участі розпочався з 2015 р. Першим містом, яке запустило програму під назвою «Громадський бюджет», що був запроваджений на базі моделі сусідньої Польщі, стали Черкаси. Наприкінці 2015 р. бюджет участі запровадили Полтава та

Чернігів, а згодом долучилися інші великі міста України. У 2016 р. «Громадський бюджет» почав діяти у Львові з обсягом фінансування в 16 млн. грн. [12].

У Києві 30–31 січня 2017 р. за результатами громадського обговорення та голосування було відібрано 62 проекти загальною вартістю 50 млн. грн. Застосування учасницького механізму майже всіма обласними центрами та великою кількістю невеликих міст свідчить про високий запит як громадськості, так і місцевого самоврядування на запровадження інструментів демократії. Цикл партисипативного бюджетування схематично можна розділити на чотири етапи (рис. 3.4).

На даний момент в Україні не існує постійної практики використання бюджету участі в контексті реалізації еколого-орієнтованих проектів. Це пояснюється такими чинниками:

- коротким терміном досвіду використання,
- несформованим громадським суспільством,
- недостатнім рівнем інтересу до екологічних проблем,
- наданням переваги тактичним цілям, аніж стратегічним.

Але вже у 2018 р. поданих на голосування еколого-орієнтованих проектів у м. Київ стало набагато більше. Приклади проектів:

- «Від відходів до доходів» передбачає встановлення автоматів для збору вторинної сировини у 12 скверах та парках Києва. Запланований проект зможе окупитися за 8–10 місяців.
- Проект «Моніторинг забруднення повітря в Києві» для інформування населення пропонує запустити пристрої моніторингу повітря відповідно до європейських норм на базі постів Українського гідрометеорологічного центру.
- Приймальня ліків/використаних медичних інструментів для утилізації – ініціатори пропонують створити мережу приймалень медичних відходів населення і відкрити перший пункт у міській лікарні № 9.

У цьому питанні нашої державі слід орієнтуватися на досвід сусідньої Польщі, де в багатьох містах суми, подані за проектами зі сфери поліпшення екологічного середовища, перевищують бюджет участі у цілому. У своєму дослідженні польські вчені [57] проаналізували бюджет участі трьох польських міст (Познань, Лодзь, Катовіце) щодо використання цих фінансів для реалізації проектів із поліпшення екологічного стану середовища.

Рис. 3.1 Цикл партисипативного бюджетування [10]

Проекти було розділено за такими характеристиками: розбудова зеленої інфраструктури, проекти з охорони довкілля, поводження з відходами, охорона атмосферного довкілля, екологічна освіта. Після оприлюднення результатів голосування успішні еколого-орієнтовані проекти становили значну частину від усього бюджету, а саме:

- Лодзь – 19,74 млн. злотих (49,4%),
- Катовіце – 5,23 млн. злотих (26,1%),
- Познань – 4,95 млн. злотих (49,5%).

Така велика частка екопроектів свідчить про зацікавленість мешканців у розбудові «зеленої» інфраструктури та сприянні у вирішенні першочергових екологічних загроз. Краудфандинг є ще однією можливою ефективною формою солідарного фінансування еколого-орієнтованих проектів, на нашу думку, може розглядатися краудфандинг – технологія залучення мікроінвестицій за допомогою спеціалізованих Інтернет-платформ для реалізації різноманітних проектів [52].

Впровадженню інноваційних механізмів соціальної мобілізації людей для вирішення завдань у різних сферах допомагає розвиток інформаційного суспільства. У контексті виконання концепції сталого розвитку краудфандинг як альтернативний механізм фінансування створює умови для соціальної активізації суспільства та бізнесу, надаючи доступ до фінансових ресурсів соціально відповідальним та еколого-орієнтованим підприємствам.

Згідно з Crowdfunding Industry Report, сьогодні у світі успішно функціонують понад 600 краудфандонгових платформ, які акумулювали за 2017 р. приблизно 35 млрд. дол. США [58]. Маркетингове агентство Funded Today проаналізувало роботу найбільш успішної краудфандингової платформи Kickstarter: за весь час існування було проведено 374 507 кампаній, а загальна сума залучених коштів становила 3,683 млрд. дол. Найбільше проектів орієнтовано на невисокі збори (10 тис. дол. США), яких за роки роботи майданчика було 53 707 [53].

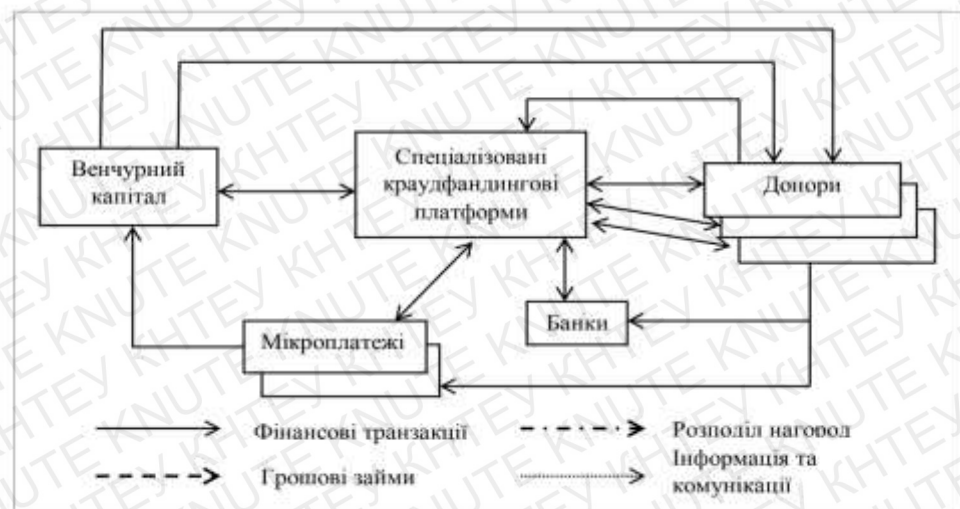

Рис.3.2. Процес грошового фінансування краудфандингової моделі [61]

Еколого-орієнтовані проекти, що реалізуються за допомогою краудфандингу, також нарощують обсяги фінансування, це зумовлено новими курсами розвитку багатьох країн, в яких екологічний чинник є центральним. Здебільшого такі проекти пов'язані із «зеленою» енергетикою та впровадженням екоінновацій.

Варто зазначити, що майже всі досліджувані платформи функціонують за моделлю краудінвестингу, що передбачає залучення інвестицій у проект, що здійснюються незначними сумами за спрощеною процедурою з розрахунку отримання фінансової вигоди у вигляді роялті, фіксованої ставки та повернення наданих інвестицій, участі в акціонерному капіталі. Вченими було встановлено позитивну взаємозалежність між кількістю успішно реалізованих проектів у конкретному регіоні та індексом його соціальної стійкості. А основними детермінантами успіху «зелених» проектів слід уважати такі:

- збільшення темпів виробництва відновлювальної електроенергії в регіоні,
- збільшення рівня викидів або забруднення повітря та коефіцієнт соціального сприйняття, що констатує, як існуючий соціальний контекст впливає на загальний успіх «зелених» кампаній [56].

За оцінками фахівців, ринок краудфандингу й надалі буде показувати стабільне зростання, що зумовлено такими перевагами краудфандингу як моделі фінансування: швидкістю виділення коштів, чіткою часовою обмеженістю, інформаційною прозорістю і відповідальністю перед вкладниками, мінімальною кількістю ієрархічних рівнів ухвалення рішення, зниженням транзакційних витрат, необмеженою кількістю потенційних інвесторів [50].

Слід зазначити, що розвиток краудфандингу в Україні й у світі – це два абсолютно різні процеси, що пояснюється низьким рівнем доходів, інформаційною обмеженістю суспільства та недостатнім рівнем довіри як до форми фінансування, відсутністю законного регулювання діяльності краудфандингу. Але є й позитивні приклади: за час існування краудфандингової платформи «Спільнокошт» було профінансовано декілька еколого-орієнтованих

проектів: «Київська станція переробки пластику» зібрала 33,4 тис. грн. серед 104 донаторів, а проект Cyber Ponіс One (пристрій для вирощування рослин і платформа для експериментів та колаборації) зібрав 100,4 тис. грн. серед 109 осіб. Модель фінансування з грантовою підтримкою, кредитні програми міжнародних фінансових організацій. Зважаючи на обмеженість бюджетних ресурсів, що передбачені для реалізації еколого-орієнтованих проектів, одним із важливих завдань органів місцевого самоврядування є пошук альтернативних форм фінансування та налагодження співпраці з міжнародними фондами, програмами та надавачами грантів. Прикладом ефективного використання такої форми колективного фінансування на теренах України є проект «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду». Він реалізовувався ЄС за фінансової підтримки та безпосередньої участі ПРООН упродовж 2008–2017 рр.

Завдяки ньому було реалізовано близько 3 900 різноманітних соціально значущих мікропроектів, серед яких 1 810 проектів спрямовано на ремонт закладів дошкільної та загальної середньої освіти, 708 проектів стосуються вдосконалення матеріально-технічного забезпечення об'єктів охорони здоров'я, 157 – систем водопостачання, 18 – охорони навколишнього середовища, 64 – сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, 1 044 проекти реалізовано у сфері енергозбереження. Як свідчать результати моніторингових досліджень, до заходів проекту МРГ було залучено 2 830 адміністративно-територіальних одиниць, що становить 20% від їх загальної кількості. Близько 5,6 млн. осіб отримали підтримку в рамках проекту МРГ починаючи з 2008 р. [45]

Серед еколого-орієнтованих проектів, що були реалізовані за допомогою МРГ, найбільш актуальними є проекти, спрямовані на впровадження енергоефективних технологій. Результатом їх упровадження є скорочення витрат на споживання електроенергії, зниження рівня забруднення довкілля, поліпшення стану здоров'я населення.

За період реалізації проекту МРГ загальна сума всіх кошторисів 200 затверджених мікропроектів становила 74,3 млн. грн. (2,83 млн. дол. США/2,52

млн. євро), з яких 5,5% було зібрано громадами, 31,6% виділено з місцевих бюджетів, 62,8% – внесок проекту МРГ та 0,1% – додатково залучені кошти. Нестача власних ресурсів також підвищує роль кредитних запозичень від міжнародних фінансових організацій (МФО), адже на відміну від українських банків умови фінансування таких кредиторів більш вигідні: ставка нижче, терміни довші. Основними умовами для отримання кредитів від МФО є реалістичність проекту, гарантоване повернення кредитів, дотримання економічних критеріїв [12].

Еколого-орієнтовані кредитні програми МФО спрямовані на фінансування проектів, що поліпшують стан навколишнього середовища й є фінансово доцільними з погляду витрат. Серед основних інвесторів слід виокремити Північну екологічну фінансову корпорацію (НЕФКО). Вона виділяє кошти на фінансування програм «Чисте виробництво» і «Екоефективність». Особливістю цих програм є той факт, що фінансування дається не на будівництво нових, а тільки на модернізацію існуючих об'єктів (у співвідношенні 90% – позика, 10% – внесок позичальника).

Повернення позик передбачається за рахунок економії споживання енергоресурсів та зменшення забруднення [23]. Перша кредитна програма спрямована на фінансування проектів приватного сектору, друга розрахована на муніципальний сектор і проекти, які пов'язані із центральним опаленням або очищенням стічних вод на промислових підприємствах [27].

У вересні 2010 р. між НЕФКО та Україною було підписано та ратифіковано рамкову угоду, що підтверджує в країні статус даної міжнародної фінансової організації. Завдяки цій угоді з'явилися нові інструменти для фінансування еколого-орієнтованих проектів, а саме можливість надання кредитних коштів муніципалітетам і регіональній владі.

У 2018 р. Верховна Рада ратифікувала нову фінансову угоду між Україною та НЕФКО. Угода спрямована на реалізацію проекту «Вища освіта України», сутність її полягає у здійсненні заходів із підвищення енергоефективності у вищих

навчальних закладах України. Відповідно до угоди, сума кредиту становить 30 млн. євро на 15 років із пільговим періодом п'ять років. Відсоткова ставка може бути плаваючою або фіксованою на дату вибірки + маржа 3,41%. Погашення кредиту має здійснюватися раз на півроку рівними частками до основної суми боргу або ж фіксованими платежами, що складаються з основної суми боргу та відсотків [47].

Найбільш дієвим й ефективним механізмом солідарного фінансування еколого-орієнтованих проєктів є державно-приватного партнерства (ДПП). У ринкових умовах на державу лягає низка функцій, які вона не завжди може виконати. Об'єднання державного регулювання та можливості приватного сектору, налагоджування між ними партнерських стосунків великою мірою можуть сприяти вирішенню екологічних проблем.

Серед основних форм (механізми) реалізації ДПП у сфері природокористування найбільш поширеними є оренда з переходом права власності, безстрокова оренда, лізинг, депозитарнокомпенсаційна система природокористування, створення інтегрованих підприємницьких структур (кластерів), холдингових структур, концесія, створення-володіння управління-передача, капіталізація природних ресурсів, відділення активів, контракт на управління [34]

За результатами проведених досліджень з визначення переваг механізмів державно-приватного партнерства у сфері природокористування, нами було узагальнено переваги для державного та приватного секторів (табл. 3.2.)

Таблиця 3.2

Переваги механізмів державно-приватного партнерства у сфері природокористування [34]

Переваги для державного сектора	Переваги для приватного сектора
– Вирішення системних проблем еколого-економічного розвитку природокористування (створення об'єктів екологічної інфраструктури, відтворення природних ресурсів, використання екосистемних послуг та ін.). – Можливість розділити ризики, перекласти їх на партнерів. – Можливість зменшення бюджетних видатків на розвиток (утримання) природогосподарських секторів (наприклад, лісового господарства). – Залучення недержавного, зокрема іноземного, фінансування для екологічних інвестицій у природогосподарські об'єкти державного (комунального) значення, а також об'єкти природоохоронної інфраструктури. – Розширення можливостей контролю за дотриманням екологічних норм та стандартів. – Збільшення надходжень від податків (зокрема екологічних) та інших виплат до бюджету (рентних платежів). – Використання інноваційних управлінських технологій у системі проектного менеджменту, передача управлінських функцій приватному сектору. – Підвищення рівня конкуренції. – Підвищення інвестиційної та інноваційної активності. Отримання доступу до запровадження інноваційних технологій природогосподарювання, розроблених чи придбаних приватними компаніями. – Подальший розвиток механізмів соціально-екологічної відповідальності	– Доступ до природно-ресурсного сектору, де монополістом є держава (в організаційному, економічному, інвестиційному та управлінському аспекті). Можливість вибору проектів екологічного спрямування. – Розподіл ризиків і відповідальності в процесі реалізації бізнес-проектів еколого-інноваційного характеру. – Пряма державна підтримка (зокрема інституціональна) у формі певних гарантій та участь, наприклад, через отримання контрольного пакета акцій. – Отримання можливості для здійснення інвестицій у ті сектори природогосподарювання, які вважаються сферою державних інтересів (наприклад, у розвиток водогосподарських об'єктів). – Доступ до додаткових фінансових ресурсів під державні гарантії або через здешевлення кредиту. – Можливість залучення ефективних дотаційних механізмів. – Зниження податкового тиску в процесі реалізації екологічних інноваційних проектів

Стратегічні орієнтири збалансованого, інноваційно орієнтованого природокористування в умовах децентралізації повинні передбачати

застосування різноманітних механізмів державно-приватного партнерства у справі раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів, підвищення якості довкілля, а також розвитку об'єктів природоохоронної (екологічної) інфраструктури.

Такі проекти дозволять визначити пріоритети у виборі найбільш ефективного та ресурсозберігаючого способу вкладення інвестицій, оцінити еколого-економічну користь запланованих заходів для їх учасників, включаючи державу. Вони також виступають способом залучення до співпраці різних організацій та фахівців з екології, економіки, права та містобудування, істотно підвищують ефективність управління еколого-економічними ризиками, полегшують контроль за реалізацією природоохоронних заходів, є основою для системного аналізу інформації в цій сфері.

Відповідно до проведеного комплексного аналізу застосування державно-приватного партнерства у сфері природокористування нами запропоновані напрями удосконалення цієї діяльності (табл. 3.3)

Таблиця 3.3

Напрямки удосконалення ДПП у сфері природокористування

Напрямок	Заходи	Очікуваний результат
Здійснення системного аналізу	Збір даних в динаміці протягом тривалого періоду (моніторинг), аналіз отриманих результатів	- забезпечення диверсифікованого управління комунального сервісно-виробничого обслуговування промислових суб'єктів господарювання з використанням державно-приватного партнерства;
Оцінка економічного потенціалу	Оцінка досвіду іноземних держав та України. Оцінка потенційних можливостей та проведення розрахунків	- формування взаємодії (співробітництва) держави та бізнесу для реалізації суспільно значущих проектів на взаємовигідних умовах;
Оцінка існуючого функціонального потенціалу	Оцінка існуючого науково-технічного потенціалу, перспектив розвитку та можливих ризиків.	- створення суспільного інституту, у межах якого здійснюється спільна діяльність державних органів влади і приватного сектору для задоволення потреб суспільства - покращення якості надання інфраструктурних послуг;

Джерело: авторська розробка

Незважаючи на необхідність та переваги використання державно-приватного партнерства у сфері екології, інвестори зацікавлені в екологічно орієнтованому інвестуванні лише формально. Аналіз реалізації багатьох інвестиційних проектів показує, що в основному вони орієнтовані на економічну ефективність без належної розробки та застосування системи заходів щодо забезпечення обліку громадських екологічних інтересів.

Таким чином, пріоритетним завданням держави у цій сфері має стати вироблення механізмів підвищення інвестиційної привабливості та контролю за виконанням екологічних вимог на всіх стадіях реалізації проектів державно-приватного партнерства. На жаль, на даний момент наявні в Україні економіко- та організаційно-правові механізми не дозволяють ефективно здійснювати заходи у вказаному напрямку.

ВИСНОВКИ

1. Дослідження теоретичних аспектів державно-приватного партнерства та розроблення заходів щодо вдосконалювання форм взаємодії державно-приватного партнерства на регіональному рівні в умовах глобалізації економіки дозволили отримати ряд позитивних результатів. У науковій літературі сформовано безліч підходів до аналізування становлення та функціонування державно-приватного партнерства, однак, дотепер серед учених немає спільної думки щодо термінологію та основні умови й етапи його розвитку.

2. Проведене дослідження дозволило сформулювати власну позицію, що ґрунтується на розширеному розумінні державно-приватного партнерства як сукупності різноманітних форм і видів економічних відносин (бізнес-процеси об'єднання, поділу повноважень, відповідальності та ризиків), що виникають у процесі взаємодії органів влади, науки та приватного бізнесу на федеральному, регіональному та місцевому рівні для досягнення цілей державного управління й стратегічних цілей господарюючих суб'єктів й інститутів вищої школи. Особливістю державно-приватного партнерства є те, що партнерство між державними органами та приватним бізнесом передбачає отримання вигод для обидвох сторін одночасно

3. Суть державно-приватного партнерства полягає у передачі приватному сектору частини повноважень, відповідальності та ризиків щодо реалізації інвестиційних проектів, які традиційно впроваджувалися чи фінансувалися публічним сектором. Основними передумовами формування ДПП стали тенденція до приватизації держаних активів, нестача державних фінансових ресурсів, необхідність поєднати мобільність бізнесу та його здатність до нововведень з проведенням інституційних заходів уряду.

4. Існує загальна модель побудови державно-приватного партнерства. Проте, для кожної країни існують власні особливості формування та реалізації ДПП. Великих успіхів у цій сфері досягли такі країни як Велика Британія, Франція, Німеччина, США.

5. Для удосконалення управління суб'єктами господарювання комунальної сфери необхідно, у першу чергу, здійснити системний аналіз, оцінку їх економічного потенціалу та функціонального навантаження кожного з об'єктів. Далі, використовуючи функціональний та диверсифікований підходи до управління, забезпечити диверсифіковане управління комунального сервісно-виробничого обслуговування промислових суб'єктів господарювання з використанням державно-приватного партнерства.

Список використаної літератури

1. Актуальні правові проблеми публічно-приватного партнерства у сфері аграрних, земельних, екологічних та космічних відносин [Текст]: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листопада 2013 р.) / [упоряд. Бусуйок Д. В., Настечко К. О., Муравська М. Л.; редкол.: Семчик В. І. (голова) та ін.]; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К.: Прінт Сервіс, 2013. – 202 с.
2. Аналіз регуляторного впливу при впровадженні Закону України «Про загальні засади розвитку державно-приватного партнерства в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123214&cat_id=32862.
3. Безбах Н. В. Проблеми функціонування механізмів державного регулювання партнерських відносин в Україні // Держава та регіони. Сер.: Державне управління. – 2011. – № 2. – С. 92-96.
4. Бовсунівська І. В. Роль приватно-комунального партнерства у розвитку комунальної власності [Текст] / І. В. Бовсунівська // Науковий вісник. – Чернівці, 2009. – С. 196–203. – (Серія «Економічні науки»).
5. Бойко О. В. Організаційно-економічні особливості концесій в системі формування партнерських відносин держави з приватним сектором економіки [Текст] / О. В. Бойко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2008. – № 32. – С. 210–214.
6. Брайловський І. А. Державно-приватні партнерства: сутність, економічний зміст, класифікація і цілі [Текст] / І. А. Брайловський // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. трудов. – Донецк : ДонНУ, 2013. – Т. 1. – С. 60–62.
7. Брайловський І. А. Контракт постачання та управління як модель державно-приватного партнерства [Текст] / І. А. Брайловський // Вісник

Донецького національного університету. – 2013. – № 1. – С. 24–26. – (Серія «Економіка і право»).

8. Брайловський І. А. Управління ризиками проектів державноприватного партнерства [Текст] / І. А. Брайловський // Схід : аналітичноінформаційний фаховий журнал. – 2013. – № 5 (125). – С. 17–21.

9. Брайловський І. А. Характеристика орендно-концесійних моделей державно-приватного партнерства [Текст] / І. А. Брайловський // Економіка і організація управління. – 2013. – № 1 (15) – 2 (16). – С. 166–172.

10. Булеца Н.В. Особливості процесу партисипативного бюджетування в Україні. Причорноморські економічні студії. 2016. Вип. 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_8_31 (дата звернення: 11.01.2019).

11. Вінник О. Спори, що виникають з відносин державно -приватного партнерства: проблеми підвідомчості // Право України. – 2011. – № 6. – С. 62–66.

12. Використання фінансових інструментів при реалізації місцевих проектів розвитку інфраструктури та енергозбереження : методичний посібник / за ред. І.Ф. Щербини. Київ : USAID, 2011. С. 60.

13. Вуколов Н. Правила хорошего тона для ГЧП / Н. Вуколов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://d1.hse.ru/org/hse/conf-april_ru/news/1025090.html

14. Головатенко О. Перспективи державно-приватного партнерства у житловокомунальному господарстві України в умовах фінансової кризи// Вісник НАДУ при Президентові України. – 2009. – № 3. – С. 118-126.

15. Головінов О. М. Теоретичні засади і прикладні аспекти державно-приватного партнерства/ О. М. Головінов, Л. А. Дмитриченко// Економіка та держава. – 2010. – № 9. — С. 4-8.

16. Голубятніков В. Т. Регулювання інвестицій в економіку регіонів шляхом реалізації системи державно-приватного партнерства/ В. Т. Голубятніков, О. П. Якубова// Стратегія регіонального розвитку: формування

та механізми реалізації: матеріали підсумк. наук .-практ. конф. за міжнар. участю, 30 жовт. 2019 р.: [у 2-х т.] / [Ред. кол.: М. Іжа та ін.]. - Одеса, 2019. – Т. 2. – С. 157-159.

17. Государственно-частное партнерство: новые возможности для развития инфраструктуры в странах с переходной экономикой: материалы междунар. науч.- практ. конф. (Москва, 21-22 окт. 2008 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://veb.ru/ru/PPP/pppconfi.html>

18. Государственно-частное партнерство: проблемы и перспективы [Электронный ресурс] / В. Г. Варнавский. – Режим доступа: <http://news.liga.net/pr/NR080293.html> 39.

19. Гринчук Н. Бюджетный процесс на місцевому рівні в Україні: правове регулювання, повноваження місцевої влади, участь громадськості. Київ : RAUCI, 2011. С. 45.

20. Гриценко Л. Л. Управління ризиками при реалізації інфраструктурних проектів у рамках державно-приватного партнерства / Л. Л. Гриценко, Т. Ю. Красуля // Актуальні проблеми економіки. – 2019. – № 12. – С. 85-90.

21. Державно-приватне партнерство в системі регулювання економіки: [монографія]/Т.І. Єфименко, Є.Л. Черевиков, К.В. Павлюк [та ін.]; за заг. ред. Т.І. Єфименко. – К.: НАН України, Ін-т екон. та прогнозів, 2012. – 372 с.

22. Дейч М. Соціальне партнерство як інструмент взаємоузгодження соціальних обов’язків та соціальної відповідальності // Україна: аспекти праці. – 2018. – № 6. – С. 27-34.

23. Діяльність НЕФКО. Міністерство фінансів України : веб-сайт. URL: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/printable_article?art_id=388297 (дата звернення: 14.02.2019).

24. Досвід та перспективи впровадження державно-приватних партнерств в Україні та за кордоном / Винницький Б., Лендбель М., Онищук Б., – К.: “К.І.С. ”, 2018. – 146 с. – Парал. тит. арк. англ.

25. Дудін В. Перспективи державно-приватного співробітництва// Загальнонаціональна правова газета “Юридичний вісник України”. Архів “Юридичного вісника України” №24 (676) – Режим доступу: http://www.yurincom.com/ua/legal_bulletin_of_Ukraine/archive/?aid=2610&jid=278&print=1.

26. Економіка сталого розвитку та природокористування, УДК 330-048.35:005.591.6:502/504 - <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15898178584800.pdf>

27. Екопроекти в Україні: міжнародна допомог. Інформаційне агентство УНІАН : веб-сайт. URL: <https://www.unian.ua/ecology/1286870-eko-proekti-v-ukrajini-mijnarodna-dopomoga.html> (дата звернення: 15.02.2019)

28. Закон України «Про державноприватне партнерство» № 2404-VI від 10.06.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>.

29. Закон України «Про державно-приватне партнерство в Україні» від 1 липня 2010 р. № 2404–VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/12134.html>.

30. Карлін М. «Зелені» фінанси: територіальний аспект використання. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2017. № 3. С. 80–86

31. Лутковська С. М. Фундаментальні дослідження екологічної безпеки сталого розвитку та процесів екологічної модернізації. С. М. Лутковська // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". 2020. №4(84). С. 12–20

32. Мигас І.І. Державно-приватне партнерство Великої Британії [Електронний ресурс]. – <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23136/1/%D0%9C%D0%B8%D0%B3%D0%B0%D1%81%20%D0%86.%D0%86..pdf>

33. Михеев В.А. Государственно-частное партнерство в реализации приоритетных национальных проектов / В.А. Михеев ; науч. ред. Пивоваров и др. – М. : Финпресс, 2016. – 320 с. 6. Public/Private Partnerships: Financing a

Common Wealth. Wash., 1985. – P. 67.

34. Мішеніна Н.В. Формування еколого-ресурсних кластерів як чинник дематеріалізації регіональної економіки /Н. В. Мішеніна // Мотиваційні механізми дематеріалізаційних та енергоефективних змін національної економіки: монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. І.М. Сотник. - Суми: Університетська книга, 2016. - С. 246-254.

35. Мостепанюк А. В. Світовий досвід реалізації проєктів державно-приватного партнерства // Економіка та держава. – 2018. – № 11. – С. 82-85.

36. Муцинська Н. Громадські цінності в проєктах публічно-приватного партнерства. – Режим доступа: http://eprints.kname.edu.ua/19780/1/279-283_%D0%D1%83%D1%89%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%9D%D0%AE.pdf.

37. Наумов Д. Ю. Державно-приватне партнерство як інструмент державного управління економікою України, розвитку ринку праці та трудового потенціалу промисловості// Економіка та держава. – 2021. – № 2. – С. 33-40.

38. Обиход Г.О. Інституціонально-організаційні механізми політики забезпечення екологічної і природно-техногенної безпеки // Теорії мікро-макроекономіки. 2012. № 39. С. 134-140.

39. Павлюк К. В. Розвиток державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я / К. В. Павлюк, О. В. Степанова // Фінанси України. – 2017. – № 2. – С. 43.

40. Павлюк К.В., Дегтярь Н.В. Державно-приватне партнерство як механізм фінансування збереження екосистем. Фінанси України. 2012. № 9. С. 86–87.

41. Посібник з кластерного розвитку// Україна: Послуги з підтримки МСП в пріоритетних регіонах EuropeAid/121495/C/SV/UA. – Режим доступа: <http://economymk.gov.ua/download/books/ClusterHandbookUkr.pdf>.

42. Посібник з підготовки проектних пропозицій // Підготовлено Інститутом місцевого розвитку в рамках виконання проекту USAID “Реформа міського теплозабезпечення в Україні”. – Режим доступу: http://www.ecosys.com.ua/press/library/posibnyk_proektnyh_propoz.pdf

43. Правове регулювання державно-приватного партнерства в галузі житлово-комунального господарства України: [монографія] І.І. Килимник, Т.А. Коляда, А.В. Домбровська [та ін.] ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. – 131 с.

44. Про бюджет участі. День : веб-сайт. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobysci/pro-byudzhetchasti> (дата звернення: 21.03.2019)

45. Проект МРГ допомагає інтегрувати розумні технології у 26 містах України. ПРООН/ЄС «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» : веб-сайт. URL: <http://cba.org.ua/ua/>.

46. Публічно-приватне партнерство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dialog.lviv.ua/socialpartnership/articles/10/>.

47. Рада ратифікувала Угоду з НЕФКО щодо підвищення енергоефективності університетів. УКРІНФОРМ : веб-сайт URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2484257-rada-ratifikovalaugodu-z-nefko-sodo-pidvisenna-energoefektivnosti-universitetiv.html>.

48. Ребок В. Государственно-частное партнерство в Украине. – Режим доступу: <http://arzinger.ua/index.php?page=press&type=books&id=206>

49. Розроблення фундаментальних основ відтворювального механізму «зеленої» економіки в умовах інформаційного суспільства. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/55784/1/Melnyk_1277.pdf (дата звернення: 21.03.2019).

50. Роль соціально-солідарного фінансування в системі соціально-економічних відносин. URL: http://r250.sudu.edu.ua/bitstream/123456789/66085/1/Bondar_Rol_sotsialno_solidarnoho_finansuvannia.pdf.

51. Сайт Міністерства економіки України - <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini>
52. Смоленніков Д.О. Модель краудфандінгу в управлінні проектами. Економічні проблем сталого розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції імені проф. Балацького О.Ф. ; за ред. О.В. Прокопенко, М.М. Петрушенка. Суми : СумДУ, 2015. С. 492–493
53. Сравнение Kickstarter и Indiegogo по сборам и шансам на успех. Ain.ua : веб-сайт. URL: <https://ain.ua/2018/07/13/sravnenie-kickstarter-i-indiegogo>.
54. Шилепницький П.І. Державно-приватне партнерство: теорія і практика. П. І. Шилепницький; Нац. акад. наук України, Ін-т регіон. дослідж. Чернівці : [б. в.], 2011. 454 с.
55. Шилепницький П. І. Дослідження природи державно-приватного партнерства// Регіональна економіка. – 2020. – № 3. – С. 187-194.
56. Adhami S., Giudici G., Anh H.P.N. Crowdfunding for Green Projects in Europe: Success Factors and Effects on the Local Environmental Performance and Wellbeing. URL: <http://www.crowdfundres.eu/wp-content/uploads/2017/11/Crowdfunding-for-green-projects-in-Europe-2017.pdf> (accessed: 28.03.209).
57. Arnold Bernaciak, Agnieszka Rzenca, Agnieszka Sobol (2017). Participatory Budgeting as a Tool of Environmental Improvements in Polish Cities. Economic and Environmental Studies. 2017. Vol. 17. № 4. P. 893–906.
58. Crowdfunding Statistics. FUNDLY:веб-сайт. URL: <https://blog.fundly.com/crowdfunding-statistics/#general>.
59. Dictionary by Merriam-Webster: Definition of partnership. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/partnership> (дата звернення: 12.11.2020).
60. European Investment Bank: EPEC Data Portal. URL: <https://data.eib.org/epec/?jsessionid=65BBF27477E6E499417AF82B662B4715>

(дата звернення: 22.10.2020). 93. Investment passport Zaporizhzhya region. URL: <https://www.zoda.gov.ua/>

61. Ibrahim Niko, Verliyantina. The Model of Crowdfunding to Support Small and Micro Businesses in Indonesia Through a Web-based Platform. *Procedia Economics and Finance*. 2012. № 4. P. 390–397. DOI: 10.1016/S2212-5671(12)00353-X

62. Jomo KS, Anis Chowdhury, Krishnan Sharma, Daniel Platz, (2015). Public-Private Partnerships and the 2030 Agenda for Sustainable Development: Fit for purpose? – DESA Working Paper. – February 2016. – №. 148 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/esa/desa/papers/2016/wp148_2016.pdf.

63. Market Update Review of the European PPP Market in 2018. URL: www.eib.org/attachments/epec/epec_market_update_2018_en.pdf

64. Public Private Partnerships – PPP (Государственно – частное партнерство PPP) // <http://irgo.org.ua/politika-i-vlast/public-private-partnerships-%e2%80%93-pppgosudarstvenno-chastnoe-partnerstvo-rrr>.

65. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine “About concessions”, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997-14> (Accessed 25 February 2020).

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра публічного управління та адміністрування

РЕФЕРАТ

ВИПУСКНОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

на тему:

**«ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО У СФЕРІ
РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ»**

Студентки 2 курсу, 5мз групи,
спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування»
спеціалізації «Публічне
управління та адміністрування»

Кулик
Ганна
Олександрівна

(підпис студента)

Науковий керівник
канд. екон. наук,
доцент

Головня
Юлія
Ігорівна

(підпис керівника)

Гарант освітньої програми канд.
екон. наук, доцент

Дьяченко
Ольга
Володимирівна

(підпис гаранта)

Київ 2021

Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури. Матеріали роботи містять 12 рисунків та 12 таблиць. Загальний обсяг роботи складає 70 сторінок комп'ютерного тексту, основна частина - 53 сторінки.

Метою роботи є дослідження та розробка можливих напрямків удосконалення державно-приватного партнерства у сфері регіонального розвитку, здійснення аналізу управлінських рішень, механізмів ДПП.

Об'єкт дослідження: процес реалізації державно-приватного партнерства у сфері регіонального розвитку.

Предмет дослідження: теоретичні та практичні засади удосконалення механізмів ДПП у сфері регіонального розвитку.

В ході досліджень було поставлено наступні **завдання**:

- Дослідити та проаналізувати основні засади ДПП;
- Провести аналіз діючих механізмів ДПП;
- Визначити шляхи та можливості удосконалення ДПП;
- Обґрунтувати ефективність запропонованих проектних рішень.

Для дослідження було обрано системний підхід із застосуванням порівняльного аналізу, узагальнення, системний аналіз, статистичний аналіз.

У *першому розділі* розкриваються сутнісні теоретико - аналітичних підходів, моделей та методів державно-приватного партнерства, сутність та передумови формування державно-приватного партнерства, досліджено питання міжнародного та українського досвіду, особливості управління та функціонування.

У *другому розділі* здійснюється аналіз науково-методичних основ державного партнерства, особливості співпраці держави та приватного сектору, інституційне забезпечення формування та імплементації державно-приватного партнерства, аналіз механізмів імплементації, моделі ефективної взаємодії.

У *третьому розділі* викладено пропозиції щодо удосконалення державно-приватного партнерства, напрямки впровадження світового досвіду співпраці держави та приватних секторів для України, проведено удосконалення моделей партнерства для розвитку регіонів в сфері екології.

Одержані результати можуть бути використані при удосконаленні взаємодії державних органів управління екологічною діяльністю та приватного бізнесу.

АНОТАЦІЯ

Кулик Ганна Олександрівна

Державно-приватне партнерство у сфері регіонального розвитку

Випускна кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» спеціалізацією «Публічне управління та адміністрування». Київський національний торговельно-економічний університет, 2021.

У випускній кваліфікаційній роботі досліджено сучасний світовий досвід та розроблено можливі напрямки удосконалення державно-приватного партнерства у сфері регіонального розвитку, здійснення аналізу управлінських рішень, механізмів ДПП. Проведено аналіз механізмів імплементації та результатів реалізації проектів в рамках функціонування державно-приватного партнерства. Визначено основні напрямки впровадження світового досвіду співпраці державного та приватного секторів для України та удосконалено моделі партнерства держави та приватного сектору для розвитку регіонів.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, держава, приватний сектор, моделі партнерства, імплементація.

ANNOTATION

Hanna Oleksandrivna Kulyk

Public-private partnership in regional development

Graduation qualification paper for the Master's education degree in specialty 281 "Public Governance and Administration" and specialization in "Public Governance and Administration". Kyiv National University of Trade and Economics, 2021.

The graduation qualification paper studies the modern world practices and develops possible trends of improvement of public-private partnership in regional development, analysis of management decisions, mechanisms of public-private partnership. The paper analyzes the implementation mechanisms and the results of project execution within the framework of public-private partnership. The paper determines main trends of adopting the world practices of cooperation between the public and private sectors for Ukraine and improves partnership models between the state and the private sector for regional development.

Keywords: public-private partnership, state, private sector, partnership models, implementation.

**МІНІСТЕРСТВО ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ
(МІНДОВКІЛЛЯ)**

вул. Митрополита Василя Липківського, 35, м. Київ, 03035, тел.: (044) 206-31-00, (044) 206-31-15,
факс: (044) 206-31-07, E-mail: info@mepr.gov.ua, Ідентифікаційний код 43672853

Рецензія

на дипломну роботу Кулик Ганни
на тему «Державно-приватне партнерство у сфері регіонального розвитку»

У сучасному вимірі стан природокористування та екологічної інфраструктури в Україні відноситься до критичного, характеризується високою витратною моделлю функціонування природокористування і передбачає концентрацію значних зусиль на подолання існуючого становища, переходу до сталого розвитку суспільства. Рішення складних екологічних проблем вимагає залучення якраз дефіцитних інвестиційних ресурсів. Реалізація екологічних програм і проєктів в країні щодо відтворення і охорони довкілля, природного капіталу, забезпечення ресурсно-екологічної безпеки, розбудови природної, природно-техногенної, техногенної та інших видів екологічної інфраструктури потребує значного обсягу фінансування та ефективних витрат інвестицій на екологічні цілі.

Висновок про відповідність завданню: повністю відповідає завданню.

Практичне значення роботи: Робота присвячена вивченню державно-приватного партнерства у сфері регіонального розвитку. Проведено аналіз існуючих світових тенденцій та українського досвіду.

Якість оформлення роботи: робота оформлена згідно діючих вимог та відповідає паспорту спеціальності.

Зауваження та побажання: в роботі наявні незначні орфографічні помилки;

Загальний висновок стосовно роботи та надання авторові освітнього ступеня «магістр»: дипломна робота виконана згідно вимог та повністю відповідає паспорту спеціальності, а сам автор заслуговує надання освітнього ступеня «магістр».

Заступник Міністра з питань
цифрового розвитку, цифрових у
трансформацій і цифровізації

Руслан СТРИЛЕЦЬ

UB
Міндовкілля
№25/6-23/19317-21 від 10.11.2021
КЕП: Стрілець Р. О. 10.11.2021 15:04
58E2D9E7F9003078040000035892F001AFD8500

Завідувачу кафедри публічного
управління та адміністрування
Новіковій Н.Л.

Заява

Я, Кулик Ганна Олександрівна, повідомляю, що за результатами здійснення самостійної перевірки з використанням програмно-технічних засобів у наданій випускній кваліфікаційній роботі на тему: «Державно-приватне партнерство у сфері регіонального розвитку» не міститься елементів академічного плагіату. У випадках використання прямих запозичень з друкованих та електронних джерел, вказані відповідні посилання.

Робота для перевірки надається у друкованому та електронному варіантах. Електронна версія роботи ідентична з друкованою.

 2021 року

 (підпис)

Згода

Я, Кулик Ганна Олександрівна, цим засвідчую, що є автором випускної кваліфікаційної роботи на тему: "Державно-приватне партнерство у сфері регіонального розвитку" несу повну відповідальність за достовірність, точність та повноту поданої у роботі інформації, жодна частина роботи не була скопійована, за винятком випадків, коли робиться належне підтвердження в присвоєнні. Я підтверджую, що у роботі не міститься державної таємниці або інформації для службового користування.

Цим засвідчую, що жодна частина цієї роботи не була опублікована мною раніше.

Я даю дозвіл на те, що моя робота буде направлена в інституційний депозитарій Київського національного торговельно-економічного університету і збережена в базі даних для майбутньої перевірки плагіату.

«26» 11 2021 року

Підпис

Прізвище, ініціали